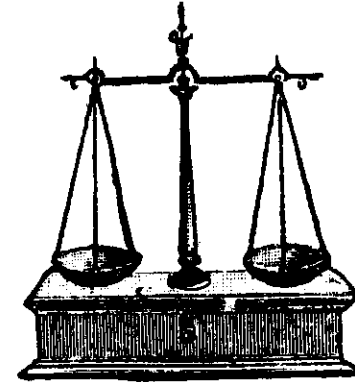

ፍረዱ!

ናይ ብሓቂ ኢትዮጵያን ኢትዮጵያውያንን ኣበይን መንን እዮም?
ሓበኛኸ? ሕማመ-ኢትዮጵያ ዘኸተሎ ገዕዢን

አባ ይስሓቕ ገብረኢየሱስ

ምልክታ።

እዚ ጽሑፍ'ዚ፡ ኣቐድም ኣቢሉ ኣብ ግዜ ርሱን ቃልሲ፡
ሓደገይና ንዝነበረ ናይ ሸሕጣንን ምሕላውን ግምባራት፡
ሰራውፋ ምእንቲ ምንቃል ዝተገብረ እዩ። መዘና ዜብሉ
ናይ ምርጻም ቃልስና'ኳ ብመዘና ዜብሉ ዓወት ይደም
ደም እምበር፡ ባህላዊ ቃልስታትናስ ገና ድሕሪ ሕጂ
ዚቐጽል እዩ። እዚ ጽሑፍ ስራሕ'ዚ ንሓደሎ ሕቶታት
ከም ዚትኩረሎም ኣብ ምግባር ስለ ዚሕገዝ እምበኣር
ምዝርጋሑ ተመሪጹ ኣሎ።

መቼ ድም።

ብኻልእ ጉዳይ መጻሕፍቲ እና ገንጻልኩ ከሎኹ፡ ካልእ ግዜ ከምኡ ጊረ ዘየቐለብኩሉ ነገር ንፍ በለኒ። “ሰብዓ ሊቃናት ዚበ ሃሉ ንቐዳሳት ጽሑፋት ካብ ዕብራይስጢ ናብ ግሪክ ኣብ ዝተርጎሙሉ ግዜ ‘ኩሽ’ ንትብል ቃል ‘ኢተሶደስ’ ኢሎሙዋ” ዚብል መግለጺ ከኣ ነበረ። ተተመሊሰ ብምንባብ ደጋገምኩዎ። እንታይ ከምዝኾነ ምኽ ንያቱ ከኣ፡ እቲ ኣሳብ ናበእምሮይ እናተመላለሰ ዕረፍቲ ከልኣኒ። ኣብ ካልእ ዕማመይ ተዋሒጦ ዝረሳዕኩዎኝ እንተመሰለ፡ መመሊሱ ደኣ ተቐልቀለ። ቢሉ ቢሉ ከኣ ኣበእምሮይ ቦታ እናሓዘ ከደ።

ኣብቲ ሓቁ ኪበጽሕ ዘለዎ ጉዳይ ስለዝነበረ ምስ ሓደ ለባምን ምሁርን ሰብ ተመያየጥኩሉ’ሞ፡ ንሱ ከኣ “እዚ ደኣ ዓቢ ነገር ምበር ዛዩን ደኣ” ኪብል ርእይቶኡ ካብቲ ናተይ ከምዘይፍለ ነገረኒ።

ካብዚ ተበጊሰ፡ ሓድሓደ ጥረ ነገራት’ውን ኪረክብ ምስ ከኣ ልኩ፡ “መንክ ዘይኢተሶደዎ” ዚብል ጥማር ኣዳሎኹ። እቲ ጥማር ኣብቲ መፈለምታ’ኳ ዓቢ ነገር እንተ መሰለ፡ ሓያሎ ኪዓምቑን ኪሰ ፍሕን ዚግብኣ ከም ዝኾነሰ ብኹሎም ዘንበቡዎ ርዱእ እናኾነ ከደ። ጻሕቲረ ጻሕቲረ፡ ነቲ ጉዳይ ንምልዓል ከይኣኸለ ኣይተርፍን ኣብ ዝበልኩሉ እዋን ከኣ ብኸምዚ ዝንህ ኣቕረብኩዎ።

በዚ ኣሳብ’ዚ መቸም “ሕማሙ ዝተረኸበ ፈውሱ ተረኸበ” ክብል ዝኸኣልኩ ይመስለኒ። ሕማም ምስተፈልጦ ብቐሊል ስለዚፍወስ።

ንፍለጦ ኣይንፍለጦ፡ “ኢተሶደዎ” ዚበሃል ዘረባ፡ ንኹልና ደቕ ኣበሻ ዘማህመን ቀሊል ዘይኮነ ሕማም እዩ። ኣብ ዓጽምን ደምን ዝሰረጸ ነዊሕ ዝሰራውሩ ሕሰም’ኳ ደኣ። እቲ ሰራውሩ ግን ዝነውሐ ይንዋሕ ዕራቕ ካብ ወጽኦስ ኣብ ደኣን ዝበጸሕና ይመስለኒ።

ብርግጽ ካብዚ ሕማም’ዚ ሓዊሻ ነጻ ምዃን ኣጺር ጉዕዞ ወይ ቀሊል ዕዮ ጥራይ ዘድልዮ ኣይኪኸውንን እዩ። ብፍላይ ከምዚ ዝበለ ምስ ባህልን ኣተሓሳስባን እውን ሓደን ዘይንጸልን ዝኾነ ሕማም ኪፍ ወስ ከኣ ከቶ ንእሹቶ ነገር ኣይኮነን። ሕማም ዝበለ ግን ይርቀቕ ይግ ዘፍ ኪፍወስ ደኣ ይግባእ። ዘይሩ ዘይሩ ንኹልኻ ዚትንክፍ ስለ

ዚኸውን ከእ “ እናፈለጠ ካብ ኣፈጠጡ ኢደ እግርም ይቋ መጡ” ኢልካ ዚግደፍ አይኮነን።

ኩሉ ፈታው ምድረ ሓበሻ፣ ኩሉ ብልሂ ወድ ሓበሻን ካልእን ኬድህበሉን ኪምርምሮን እምበኣር ብጥብቂ እላቦ።

ደረሲ።

መተኣታተዊ ምዕራፍ።

ሓደ ኤርነስቶ ዚህላርስ ዝተባህለ ተማራማሪ፣ ብዛዕባ ናይ ሕልሚ ኢትዮጵያ ዘይኮነስ፣ ብዛዕባታ ናይ ታሪኽ ኢትዮጵያ ከምዚ ኪብል ጽሒፉ ኣሎ።

ካብ ሻሙናይ ዘበን ቀድሚ ክርስቶስ ኣተሒዙ፣ ምሉእ ምብራቕ ሱዳን፣ ካብ ፊለ ክሳብ ሶባት፣ ካብ መርወ ክሳብ ኢርትራ ናይ ናባታ ‘ኢትዮጵያዊ ንግስነት’ የቐውም ነበረ። ብ 23 ዓመት ቅ.ክ. ኣብ ልዕሊ ርእሰ ከተማ ማእከላይ ኢትዮጵያ ብሮማውያን ድሕረ ዝተገብረ ዕንዋ ክሓ፣ ካብ 225 ዓመት ቅ.ክ. ኣተሒዛ፣ ይገበላኒ እዩ እትብል ናብ ዝነበረት ናብ ላዕለወይቲ ኢትዮጵያ ማለት ናብ ኢድታ ካልኣይቲ ርእሰ ከተማ ናብ መርወ ኣተወ።

(ኤርነስቶ ዚህላርስ 1943፣ 242-43።)

ብኸምዚ ከእ ሓንቲ ኢትዮጵያ ጥራይ ዘይኮነስ ብዙሓት ነን ሓድሕደን እውን ከይተረፈ ዚወሓሓጣ ኢትዮጵያታት የቐልቅል። ምክንያቱ ከእ፣ ወትሩ ግዜ ካብዚ ናይ ሎሚ ኢትዮጵያ ወጸኢ ዝኾነ ኣብ ናይ ዓለም ህንጻ ታሪኽ እውን ጭቡጥ ቦታኡ ዝሓዘ ኢትዮጵያ ዝተባህለ ንግስነታት ስለ ዘሎ። እወ።

“ኣብ ጥንቲ ግዜ፣ ኣብ ኒላዊ ሱዳን ዝነበረ ንግስነት ኢትዮጵያ፣ ኣብ ሰለስተ ቀን፣ ዘባታተ ይኸፈል ነበረ፡-

— ታሕተዋይ ኢትዮጵያ «ተዋዊ» ፕሪምስ እትበሃል ርእሰ ከተማ ዝነበረት።

— ማእከላይ ኢትዮጵያ «ካሽ» ናፓ እትበሃል ርእሰ ከተማ ዝነበረት።

— ላዕለዋይ ኢትዮጵያ «ዓሎ» ቦርወ ወይ መርወ እትበሃል ርእሰ ከተማ ዝነበረት።

“750 ዓመት ቅ.ል.ክ. ታሐተዋይን ማእከላይን
ኢትዮጵያ። ናይቲ ግዝአተ ዛጸይ ዓቀይታይ ብዝኾነ
ማእከላይ ኢትዮጵያ፡ ማለት ብናይ ኩሽ መስፍን
ብቐጥታ ኣብ ግብጻዊ ዘውዲ ዚመሓደራ ክልተ ናይ
ምምሕድዳር ዘባታት ዮቐማ ነበራ . . . »

(ኤርነስቶ ዚህላርስ 1943፡ 243)

“ንገሊሉም ባዕለይ ከይደ እናሰዓርኩ፡ ንገሊ
ሉም መኳንንቲ ሰዲደ፡ ካብ ምዕራብ ክሳብ ዘባታት
ኢትዮጵያን ሳሉን ካብ ምብራቕ ክሳብ ዓድዕጣን ዚር
ከቡ ህዝብታት ኩሉም፡ ብሓገዙ ኣብ ተሕትይ ከእቱ
ንዘኸላለ፤ ንዝፈጠረ፤ ዓቢ ኣምላኽይ «ንኣረስ» ምስ
ጋና እህብ”

(ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ 1928፡ 122)

ወዘተ. . . ወዘተ. . . ኢሉ እና ተጃህረ፡ ዶብ ግዝኣቱ
ክሳብ ዘባታት ኢትዮጵያ ከም ዘብጽሑ፡ ብእምነጽሑፍ ኣዱሊ ዚሃረብ
ንጉስ ኣክሱም ወይ ሓበሻ፡ ኢትዮጵያ ዝተባህለት ሃገር ኣብ ጐረብቱ
ከም ዘላ እምበር ካልእ ኣይሕብርን።

«ኢትዮጵያ» ዚብል ቀታሊ ሕማም ንምድረ ሓበሻ ኪግዕዝን ከም
ሓሱም መንሽሮ ኣቐሳሉ ኪዘርእን ዝተረኸበ ደኣ ብኸመይ ኮን ይኸ
ውን? ምናልባት በዚ ዚስዕብ ነገራት ወይ ካልእ ከምኡ ዝበለ፡—

ሀ) ኣብ ራብዓይ ዘበን ድ.ክ. ንኢትዮጵያ ማለት ንንግስነት
መሮወ ወራሩ ከቢድ ዕንወት ዝፈጸመ፡ ንጉስ ኤዛና ብዚብል ዚፍለጥ
ንጉስ ኣክሱም ወይ ሓበሻ፡ ከምቲ ልሙድ ዝኾነ ጃህራ ነገስታት ሓበሻ፡
ኣብ ልዕል’ቲ ኣቐዲሙ ዝጸንሑ፡— “ንጉስ ኣክሱም ወረደዓን ወሰልሐን ወጺዖም
ወሒምዮር ወሳባ ወሳሉ . . . » ወዘተ. . . ዚብል ምእንቲ ትም
ክሕትን ጃህራን ዚግበር ዝነበረ ሹመታቱ «ንጉስ ኢትዮጵያ» ዚብል
ተወሳኺ ጃህራ ኣልጊቡሉ ይኸውን።

ለ) ቤተ ክህነት ሰናፍ ኣይነበረትን። እዛ መእተዊት እዚአ ምስ

ረኽበት ናይ ምዕራፍ 8፡27 ናይ ግብረ ሃዋርያት ፍጻመ፡ ንዓድሓበሻ
ምሃብ እሞ፡ ብኸምዚ ከኣ ንወድ ሓበሻ ምእንቲ ምኽላብ ጸቐጠትሉን
ሰርሓትሉን። ኩሉ ኣብ ቅዱስ መጽሓፍ ዚርከብ፡ «ኢትዮጵያ» ዚብል
ዘበለ ጥቕስታት ከኣ ምስ ኩሉ ኣጸልማቲ ሳዕቤናቱ ጠጠማዚዝካ፡
ንምድረሓበሻን ንወድሓበሻን ከም ዚወሃብ ተገብረ።

ይገንዩ ቅድሚሁ ኢትዮጵያ።

ወጸላእቲሂ ሓመዶ ይቀምሑ።

— ኢትዮጵያ ኣብ ቀድሞኦ ይይኮ

ጸላእቱ ከኣ ሓመድ ይልሕሱ....

ነኪር ነገሩ በእንቲኣኪ ሀገረ እግዚእብሔር።

እዚክሮን ለረኣብ ወለባቢሉን እለ የእምራኒ።

ወናሁ ኢሉፍሊ ወጢሮስ ወሕዝበ ኢትዮጵያ።

— ሉ ከተማ ኣምላኽ ብዛዕባኺ ኣደነቐቲ

ነገራት ይውረዩ ኣለዉ። ምስቶም

ዚፈልጡሪ ንረዓብን ንባቢሉንን ክጽሓፍ

እዩ። ፍልስፌታዊን ጢርስን ከኣ

ምስ ኢትዮጵያ ብሓባር እነህዋለዩ።

ኢትዮጵያ ታበጽሕ እደጃሃ ንበ እግዚእብሔር።

— ኢትዮጵያ ኣእጃዋ ናብ ኣምላኽ

ከተዘርግሕ እዩ።

... ወወህብኩሙ ሲሳዮሙ ለሕዝበ ኢትዮጵያ።

.....

ወዘተ... ወዘተ... ዚብል ኣብ ግእዛዊ ስርዓተ ኣምልኾ ዚርከብ፡
መብዛሕትኡ ግዜ ብቐይሕ ቀለም ዝተጸሕፈ፡ ተተጓዕጺጺ ተተጠ
ምዚዙ ኣትዩ እንፈልጦ ከኣ፡ ናይቲ የዋህ ዚመስል፡ እንተኾነ
ግን ቀታሊ ዝኾነ ኢትዮጵያ ዝተባህለ መራዚ ዕዮ ኣካል እዩ።
ነዚ ዚመሃርን ዘኾምስዕን ዝቐደመ ግዳይ ከኣ፡ ሓንቲ ኢትዮ
ጵያ እትበሃል ካብ ጥንቲ ኣትሒዛ ምስ ኣምላኽ ርክብ ዝነበራ፡ መብ

ዛሕተኦም ነብያትን ቅዱሳን ጸሓፍትን ዚዛረቡላ፡ ካብ ኩሉ ሃገራት ዓለም ንበይና ብኣምላሽ ዝተመርጸት፡ ምናልባት እውን መተካእታ እበራኤል ዝኾነት “ቀድስቲ፡ ሰማያዊት ኢትዮጵያ” ከም ዘላ እና ተረ ድኣ ይኸይድ እሞ፡ እታ ኢትዮጵያ ናቱ ዓዳ፡ እቲ ኢትዮጵያዊ ከኣ ንሱ ባዕሉ ምዃኑ እውን ይግንዘብ። ከም ዓቢ ሓለፋን ጉንዖን ኩይኑ ከኣ ይስምዖ። በስተንክሮ ብሓበን ብሓጎስ ይምላእ። “ኢትዮጵያ፡ ኢትዮጵያውያን፡ ኢትዮጵያዊ” ንዚብል ዘበለ ኩሉ ከኣ ከም ናቱ፡ ናቱ ጥራይ እውን ስለዚመስሎ ኩርዓቱ ነቕናቂ የብሉን።

ብርግጽ ሕሱም ሕማም ሕሱም መከራ፡ ንወድሓበሻ ዝወረዶ፡ ከመይ ኢሉ ካብዚ ሰራጺ ሕማም ኪናገፍ ይኽእል፤

እምበር ግዝኣተ ሃጻይ ኣክሱምሲ ግዝኣት ሃጻይ ሓበሻ ደኣ ነበረ። ሓበሻ ማለት ከኣ፡—

“ካብ ሓበሻት ማለት፡ ኣብ ተግረ ካብ ዝዓበለለ፡ «ሓበሻት» ዚበሃል ሲማዊ ህዝቢ ስመ ተጸወዖ ዝመ ጽሓ ኣሰማምዖ እዩ። ብታሪኻዊ ምክንያታት፡ እቲ ኣሰማምዖ፡ ካብቲ ናይ ቀድሞ ዶባቱ፡ እና ኣስፋሕ ፈሐ ከደ.... ሓበሻት ማለት፡ ኣራረዖ፡ ኣጠራቐመ ካብ ዚብል ዓረባዊ «ሓበሻ»፡ ስለዚ ከኣ ናይ ሓደ ነገድ ንዘይኮኑ ሐውስዋስ ህዝብታት «ሓበሻ» ካብ ዚብል ዝመጽሓ እዩ ዚብል ኣበሃህላ፡ መሰረት ዮብ ሉን”።

(ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ 1937:1)።

“እዚ ሕጂ እንምርምሮ ዘሉና ምብራቕ ኣፍሪቃ ‘ኢትዮጵያ’ ዚብል መጻውዒ ዝጠበቐ፡ ኣብዚ ቀረባ እዋን እዩ። ናይ ገሪኻውያን ኢትዮጵያ ክላዕ ኣትላንቲክ ዚበጽሑ፡ ንደቡብ እውን እቲ ዚፍለጥ ዝነበረ ዘበለ ዓድጸለምቲ ነበረ። ሓደ ናይ ሳልሳይ ዘበን ድልኩ ሰነድ ከም ዘረጋገጸ ከኣ፡ ኢትዮጵያውያን ኣብ ወሳኦን ምዕራብ ንግስነት ሓበሻት ይነበሩ ነበሩ። ብኸርስት

ያናዊ ጽልዋ ጥራይ ሓበሻውያን ‘ኢትዮጵያ’ ዚብል ስም ንዓዲም ደረቡሉ”።

(ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ 1937:2)

ብዛዕባ ኢትዮጵያ ካልእ መረዳእታ እውን ኣብ ኤርትራዊ ያታ ኣሎ። ደቂ ሶባ ኖባ ኢና እናተባህለ ኣብ ዚዝከር ሱዳናዊ ዞባ። ድሕሪ ውድቀት ኢትዮጵያዊት መሮወ እውን፡—

“ብ6ይ ዘበን ድልኩ ሓደ ካብ ዓበይቲ ስድራታት መሮወ ዝመበቀሉ ‘ሲኢክስ’ ዝተባህለ ወድ ናባ፡ ንጉስ ኩሉም ኢትዮጵያ ብዚብል ሹመት ነጊሱ ነበረ”።

(ኤርነስቶ ዚህላርስ 1943:253)።

ዝሰፍሐን ዝገፍሐን ናይ ዝዓበዩን ዝተፈልጡን ተመራመርትን ሊቃውንትን መስፈር መሊኡ ዚፈስስ ተመሳሳሊ ዝመደምደምታኡ ጥቕስታት ከኣ፡ ሓደ ድሕር ሓደ ተሰሪዑ ኪስጣሕ ምተኻእለ። ዚው ሰኾ ሓድሽ ሓቂ ደኣ ኣይምሃለምን እምበር።

እዚ ንወድሓበሻ ዘይመድለዮ ‘ኢትዮጵያ’ ተባሂሉ ዚጽዋዕ መርዙሓሽሽ እዚ፡ ምስ ቅዱስ ጽሑፋት ሌላ ብዝነበሮ ብቤተክህነት ኣቢሉ፡ ብቐጥታን ብቐሊልን ናብቲ ፊደል ኪቐጽር ዝያዳ ዕድል ዝነ በሮ ገዛኢ ደርብታት ኪላባዕ ባህርያዊ ነበረ። እዚ ከምዚ ዝበለ ቤተ ክህነታዊ ጽልዋ ኣብ ልዕሊ ምሁር ኣካል ወድሓበሻ፡ ሓንቲ ቅድስቲ ገነታዊት ‘ኢትዮጵያ’ ኣብ ልዕሊ ዑና ዓድሓበሻ (ኣቢሲንያ) ክትምስ ረት ኣወናወነ።

ዒራ ኣኸሱምን ደቡብ ዓረባዊ ስልጣነኣን ንዓረባውያን «ሓበ ሻት» እምበር፡ ነቲ ኣብ ዞባ ሓበሻ ዚርከብ ኣፍሪቃዊ ህዝብታት ብዙሕ ኣይምልከቱን ማለት ድዩ፤ ወይ ከኣ ኣብ መቐብር ግዝኣተሃጻይ ኣኸሱም ነበር፡ በብመዋዕሉ ጥፍእ ውልዕ ዚብሉ ዝነበሩ ናይ ዞባ ሓበሻ ባርባራውያን ንግስነታት፡ “ሓበሻ ኢና” ምባል የሕፍሮም ስለዝነ በረ ድዩ፤ እዚስ ክንግምቶ እምበር ክነጣልሉስ የጸግም።

ካብ ደቡብ ዓረብ ነቂሎም ንህዝብታት ኩሽ ገዚእም፡ ‘ኣክሱም’

አር ብዘይካ ስሞምን ባህሎምን አብቲ ዓቢ ናይ ግዝአቶም ዘርአዊ ውቅያኖስ ደኣ ጠሓሉ። አፍሪቃዊ ዞባ ሓበሻ፣ ከም ዓቢ ክፋል ኩሻዊ ህዝብ ዓለም መጠን ብግሪኽ ተርጉምካ ‘ኢትዮጵያዊ’ ዞባ ምዃኑ እውን አይተርፎን፣ አብ ዞባ ሓበሻ ንእንርከብ ‘ኢትዮጵያውያን’ ህዝብታት ትግረ፣ «ሓበሻት» ወይ ዓረብ ምዃን ኣሕፊሩናስ ኩሻውያን ወይ ኢትዮጵያውያን ብምዃን ከም እንኹርዕ ዝገበረ ብልሂ እንተ ልዩ’ውን ቀሊል ግምት ዚወሃቦ አይኮነን።

እንተኾነ ብዘይካኻ ናብ ምድረ ሓበሻና ብሰማይ ዝነጠበት ኢትዮጵያ ካልእ፣ ብሓቂ አብዛ ዓለምና ዝነበረ ኢትዮጵያ ዚበሃል ንግ ስነታት አብ ግምት ብዘይምእታው፣ እታ ናይ ግብረ ሃዋርያት (8:27:28) ህንደኬ ንል ሓበሻ ከም ዝኾነት ኬእምን ብምህቃኑ ግን ዶብ ብልሂት ሓሊፉ ጥራይ ዘይኮነስ፣ ሓደ «ኢትዮጵያ» ዝስሙ ኣማህሚኑ ብስ ዉር ዚቐትል ሕማም ደኣ አውረሰና።

እዚ ሕማም’ዚ፣ ንምድረ ሓበሻን ንደቅሓበሻን ጥራይ አይኮነን ለኽፋ። ዚቐጽል ሳዕቤኑ ብግቡእ ኪግምቱ ንዘይከኣሉ፣ ንብዙሓት ባዕዳውያን ሊቃውንቲ’ውን ለክመ ደኣ። ባዕዳውያን ሊቃውንቲ ነዚ ሕማም’ዚ እንተዘይሰርሑሉ አብዚ ኩሉ አይምበጽሑን። ባዕዳውያን ሊቃውንቲ “ቀዳሳት መጻሕፍቲ ዚዛረበላ እዛ ኢትዮጵያኹም እያ.... ህን ደኪ ንል ሓበሻ እያ.... መክዳ፣ ሳባ፣ ኣዚብ ዚበሃላ ነገስታት’ውን ኣብ ጽውጽ ዋይ ዘይኮነስ ብሓቂ ኣብ ታሪኽ ኒረን እየን....” ወዘተ... እናበሉ ንሕማም «ሕማም» እንተዘይውስኹሉ፣ ደቅሓበሻ ክሳዕ ክንድዚ ኪሓሙ ዓቕሚ እውን አይምነበሮምን።

እቲ ጉዳይ ኣቐልቐል ምእንቲ ምባል፣ ውሑድ ዓቕመይን ኩነታት በረኽ ብዘፍቀዶን ኣቕሪበዮ ዘሎኹ፣ ናይ ኩሉ ደላይ ሓቅን ፈታው ደሓንን አድህቦ ምእንቲ ምቕስቃስ እዩ። ዝረሓቐን ዝቐረበን፣ ዝዓበየን ዝነኣሰን ከኣ አብ ምንጭታት ታሪኽ ዓለም ዝተመስረተ ዝቐንዐ ዝበሎ ሓሳባት ኪውስኽ ዕዱም እዩ። “ውዱእ” ዚበሃል ዘረባ ስለ ዘየልቦ።

ካብኡ ተረፈ ደጊመስ ይኣክል ይመስለኒ። እው፣ ሕማም ይኣክል፣ ብፋላይ ብቐዱስ ባህልታት ተጠቂምካ ዓሎቕን ሽሕጣንን ይኣክል።

ቀዳማይ ክፍሊ
ኩሽን ኩሻውያንን

አብ ቅዱስ ጽሑፋት።

ኩሽ ዚበሃል ዘረባ መብዛሕትና እንፈልጦ አብ ኦሪት ዘፍጥረት ምዕራፍ 10፡6 እዩ። ብሙሴ ከም ዝተጸሕፈ ዚእመነሉ ዝነበረ ብሓቂ ግን አብ ሻድሻይ ዘበን ቅ.ክ. ዝተጸሕፈ ኦሪት ዘፍጥረት፡ ብዛዕባቶም ደቅካም ዝብሉም፡-

“ደቀካም ከላ፡- ኩሽ ሚስራይም (ምስሪ ወይ ግብጺ)፡ ፋጥ (ፑት፡ ፑንት)፡ ክንላን ደቀ ኩሽ እውን፡- ሳባ፡ ሓዊላ፡ ሰብታቃ፡ ራዕማ ሳብታካ። ደቂ ራዕማ፡ ሸባእ፡ ደዳን። ኩሽ ንምሩድ ወለደ። ምሩድ አብ ምድሪ ጅግና ምሽን ጀመረ። አብ ቀድሚ ኣምላሽ ጅግና ሃዳኒ ነበረ። ስለዚ ከላ፡- ናምሩድ አብ ቀድሚ ኣምላሽ ጅግና ሃዳኒ ተባህለ። መጀመርታ መንግስቱ ከላ፡ ባበል፡ አርከን፡ ኣካድ፡ ካል፡ አብ ሃገር ሲንኣር ነበረ። ካብታ ሃገር እቲኣ ናብ ኣሶር ወጽሉ። ንዘዊ፡ ንረ ሐቦት-ዐረ፡ ንካላህ ሰርሐ። አብ ሞንጎ ዘዊን ካላህን ከላ ንረሰን ሰርሐ። ረሰን ዓባይ ከተማ እዩ። ሚስራይም ንሉዲሞ፡ ንዓናሚም፡ ንላሃቢም፡ ንናፍቱሃም፡ ንጳጥሩሲም፡ ንካፍቱራውያን፡ ንካልስሉሂም ወለደ። ካብኦም ከላ ፍልስጢኣ ማውያን ወጽሉ።

“ክንላን ከላ ንሲዶን በኹሪ ወዱ፡ ንሐተ ንዩቡሳውያን፡ ንኣሞራውያን፡ ንገርጋሓውያን፡ ንኣርወዳውያን፡ ንጽማራውያን፡ ንሐማታውያን ወለደ። ድሕ ርዝ ዓለታተ ክንላን ተዘርወ። ዶብ ክንላናውያን ከላ፡ ካብ ሲዶን በታ ንገራር እትሓትወላ ኣቢልካ ክሳዕ ጋዛ፡ በታ ንሲዶምን ንገሞራን ንኣድማን ኣቢልካ ንሰባ ለም እትሓትወላ ክሳዕ ለሻዕ ነበረ። እዚሓተም በብዓለቶም፡ በብጃንፉሎም፡ አብ ሀሃርም፡ አብ ሀህዝቦም ደቀ ካም ኢዮም” (ዘፍ. 10፡ 6-20) ኪብል የቕርበልና።

ኣቐዲሞም አብ ዝሓለፈ ምዕራፋት ብዛዕባ መበቆልን ኣፈጣ ጥራን ምድረ ሰማይ ከውርዩልና ከሎዉ “ከም ሰራሕ ካይላ (ዘፍ. 2፡7)፡ ኣብቲ ናይ ኣደራሻቱ ልሙዕ ጀራዲን ሸናዕ እናበለ ዘወር ከም ዚብል ንጉስ (ዘፈ. 3፡8)፡ ንደቁ ከም ዘልብስ አቦ ስድራ (ዘፈ. 3፡21)፡ ብዝፈጸሞ ግጉይ ዋኒን ከም ዚጠግስ (ዘፍ. 6፡6)፡ ለይቲ ለይቲ ብሰዉር ከም ዚቃ

ለበ” (ዘፍ. 32) ወዘተ... (ቢብያ 1986 ገጽ 4) ጌሮም ንኢምላሽ ብግዙፍ ግዙፍ ስኢሎም ዘቕረቡልና ቅዱሳን ጸሓፍቲ፡ ኣብ ኦሪት ዘፍጥረት 10፡6-20 ንዚጥቀሱ ዓበይቲ ህዝብታት እውን ከም ውልቀሰባት በብ ነገዳት እናተባዘሉ ዝኸዱ ወለዶታት ጌሮም እንተቕረቡልናስ፡ ኩነታት ናይ ሽው ሰማዕቶምን ደረጃ ኣተሕሳስባእምን ዝገደዶ ኣገባብ እዩ፡ ክንብል ጥራይ እዩ ዝደፍኣና።

እቶም ውልቀሰባት ህዝብታት፡ እሞ ከኣ ዓበይትን ስልጡናትን ህዝብታት ምዃኖም፡ በዚ ናይ ሎሚ ፍልጠት ኣየተሓትትን ጥራይ ዘይኮነስ፡ ንባዕሎም እቶም ቅዱሳን ጸሓፍቲውን፡ በተን ዘህንጹዎም ስልጣንታት የብርሁም እዮም። ኣውራ ካማውያን ዝተባህሉ ህዝብታት ከኣ፡

“በነምሩድ ተመረሐም ቀዳሞት ዝተዘርገሉን ኣብ ሸንዓርን ኣባርያን ከኣ ከተማታትን ዓድታትን ዝመሰረቱ ንሳቶም እዮም። መሲሪይም «ምስራ» ምዃኑ ኪልል ከሎ ክፋሉ ኣብ ደቡብ ዓረብ ሰፈረ”።

(ቻርለስ ማርስቶን 1959፡ ገጽ 63)።

ብሓፈሻኡ ከኣ ካማውያን፡

“ንኡስ እስያን ኣፍሪቃን ሒዞም ነበሩ”

(ቻርለስ ማርስቶን ገጽ 62)፡

ምናልባት ካብ 3200 - 2400 ቅ.ክ. ኣብ ዘይርሕቕ መዋእል፡ መብዛሕትኦም እዞም ስልጡናት ካማውያን ዚበሃሉ ዘለዉ፡ ፍልይ ዝበሉ ካም፡ ማለት ኩሽ ዝተባህሉ ምዃኖም ቅዱስ ጽሑፍ ዓቢ ስእሊ ኣቕረቡ ኣሎ።

ምዕራፍ 2.

«ኩሽ» ምባል ዝጀመረ መን'ዩ፤

ናይ ቅዱስ ጽሑፋት ደረሰቲ፡ ዓለም ኪፍጠር ከሎ ዝነበሩ ኣይኮኑን። ወላ እቲ ማይ ኣይሂ ዚብሉዎ ንዓለም ኬዕለቕልቓ ከሎውን ኣብኡ ኣይነበሩን። ከምኡ ጥራይ ዘይኮነ፡ ንሳቶም ይጽሕፉሉ ኣብ ዝነበሩ ግዜ ካልኣት'ውን ዘይጽሓፉ ኣይኮኑን። ዝኾነ ዚጽሕፍ ሰብ ከኣ ቅድመኡ ብዝነበረ ጽሑፍ ዝተማህረ፡ ዝተኸብኩሰ፡ ዝተሃንጸ እዩ። ብዘይካ'ዚ ወድሰብ ብናይ ከባቢኡ ያታ እውን ይህነጽን ይመሳሰልን።

እስራኤላውያን ጸሓፍቲ እምበኣር ብናይ ከባቢኦም ስልጣንታት ባህሊ ዝተጸልዉን ናይ መድረኽም ባህልታት ተተለቂሑም ዚጥቀሙን ከም ዝነበሩስ ዝኾነ ዝርድኦ ነገር እዩ። ንኣብነት፡

“ኣብ ሞንጎ ዓለርተ ቃላትን እቲ ዝጠንተወ ግብጻዊ ጽሑፋትን ምንጽጻር ኣብ ዝተገብረሉ፡ እተን ዓሕረ ዎት ሽዱሽተ ተእዛዛት፡ ከምቲ ኣቕዲሙ ቀድሚ መሴ ኣብ ግብጺ፡ ከም ተምህርቲ ዚወሃብ ዝነበረ ስነ-ምግባራዊ መተክላት ዝጠባዩ ከምዝነበረ ተረጋጊጹ። ‘ኣቦኻን ኣደኻን ኣኸብር’ ወዘተ... ዚብል ራብ ዓይ ተእዛዝ ኣብቲ ኣብ መቐበራት ዝተረኸበ ናይ ግብጻውያን ስነ ምግባራዊ ብሂላት እውን ብንጽር ዚርኣ እዩ። ‘ነቦኡ ዚሰምዕ ሰብ ክሳዕ ሽምግልና ዚበ ጽሕ ዕድመ ኣለዎ’፡ ከኣ ይብል። ‘ያህቤ ኣምላኽካ ኣብ ዚህበካ ዓዲ መዋዕልካ ምእንቲ ኪፍወሐ’ ንዚ ብል ተእዛዝ እውን የዘኽኸር”።

(ቻርለስ ማርስቶን ገጽ 146-147)።

ሙሴ ንባዕሉ “ሉሉ ጥበብ ግብጻውያን ተማህረ፡ ብቓሉን ብግብሩን ካኣ ገርተዎ” (ግብ. ሃዋ. 7:22) ከም ዝተባህለ ሙሴ ብመበቓልን ብደምን ደኣሉ ዕብራዊ እምበር ብባህልስ ጭው ዝበለ ግብጻዊ ደኣ ነበረ። ኩሉ ጥንታዊ ህዝቢ እስራኤል ከኣ ግብጻዊ ባህሊ ቀሲሙን መጽዩን ነበረ። ነማእት ዓመታት ኣብ ትሕቲ ፈርዖናት ስለዝተገዘኣ።

ኡ ከንድ ዝኾነ ከኣ ሓደሎ ዕብራዊ ኣስማት እውን መበቆሉ ግብ እዩ። ከም “መሴ፡ ፊንሓስ፡ ሥፍኒ” (ቢብያ 75-) ወዘተ....።

«ኩሽ» ዚብል ቃል እውን ከምኡ፡ ዕብራውያን ካብ ግብጻው ዝተለቅሑዎ ልባስ እዩ።

“ካሽ ዘይኮነስ፡ ኩሽ ወይ ኮሽ ኢሎም ዚድምጹዎ ይመስል ናይ ጥንቲ ግብጻውያን፡ ካብኦም ዝወሰዱዎ ካልሶት ህዝብታት ኪድምጹዎ እንድሕሪ ርኢኻስ፡ ብኣሶር ኩሲ ኩሱ፡ ብዕብራይስጥ ኩሽ፡ ብቕብጢ ኮሽ ማለት ከኣ፡ ኣብ መበቆሉስ ስም ናይ ሓደ ኣብ ጥቓ ናፓታ ዝነበረ ነገድ ምኽኑ እዩ። ግብጻውያን ብወፍ ርታቶም ናብ ኩሱ ናይ ደቡብ ከባቢ ዘርገሑዎ”።

(ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ፡ 1928-39)

ኣብ ቦታኡ ኪረከ ከም ዝኾነ፡ ኩሻውያን ኣብ ነቢ እምባቆም ውን ይጥቀሱ። ናብ ትግርኛዊ ኣደማምጸ ብዚመሳሰል፡-

ክሳን» ተባሂሎም ምጽዋዮም ከኣ ኣጋጣሚ እንተኾይኑ እንድሒ። ሽ ኣብ ትግርኛ፡- ኩሳ ወይ ከኣ ኩሽ ይበሃል። ጨቋኒ፡ መላሺ፡ ጩካን ዚብል ትርጉማት ኣለዎ። ደብተራ ፍሳሓ ጂዮርጂስ “ዘይሰባር ማለት እዩ” ይብል። (1987፡ ገጽ 1)።

ምዕራፍ 3.

ብመንጽር ካልኣት ህዝብታት ከ

ኩሽ እንታይ ማለት እዩ፤

“ስነፍልጠት ከጣልሎ ካብ ዝኾነ ክሳብ ሎሚ ተበጺሑ ዘሎ መረገገጺ፡ መፈጠር ወድ ሰብ፡ ከምቲ ዚእመን ዝነበረ፡ ኣብ እስያ ዘይኮነስ ኣብዚ ኣብ ኣፍ ሪቃ፡ እሞ ከኣ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪቃ እዩ። ክሳብ ሎሚ ኣብ ዘሎ መረገገጽ ከኣ፡ ናይ ወድ-ሰብ ናይ መዘሪ ግሒ ማእከል ኣፍሪቃ እዩ ኒ። ወድ-ሰብ ካብ ኣፍ ሪቃ ንእስያ፡ ንኢውሮጳ ተዘርጊሑ ምኽኑ እዩ። እዚ ከምዚ ዝበለ ስርወ-ሓሳብ ድሕርሕጂ ብዚመጽእ ተረ ክቦተት ኪመሓየሽ ዚኽእል እዩ”።

(ኮሪ ኣስተርማን 1986፡ ገጽ 325)።

ካብ 3-4 ሚልዮን ክሳብ 40-000 ዓመት ይገብር ብኣእምሮአዊ ደረጃ ምዕባለታቶምን እቲ ዝደሓረ ካብቲ ዝቐደመ እናሓሹ ተተቐል ቂሎም ምስተዘርገሑ፡ ኣብ መጠረስታ 35-000 ዓመት ኣቢሉ ይገብር “ሰብእ ኣማሪ ኣማሪ — HOMO SAPIENS SAPIENS” ዝተባህለ ዓይነት ወድ-ሰብ ኣብዛ ዓለም ተዘርገሐ። ፍልጠት ክድልብ ዚኽእል ናይ ኣእምሮ ምልኣት ዝተዓደለ ሰብእ ኣማሪ ኣማሪ፡ ነዚ ሕጂ ኣብዛ ዓለም ዘሎ ወድ-ሰብ ዝፈረየ ማለት እዩ።

ደቅ-ሰባት ከኣ እናተባዘሑ፡ ናብ ኩሱ መኣዝናት ዓለም እና ተዘርገሑ ብዝተፈላለየ ኩነታትን ምኽንያታትን ሳጊሞም ከም ብሓ ድሽ ብምርኻብን ብምትሕውዋስን እና ተደቓቐሉ፡ ኣብ መጠረስታ “ዓለት” ኢሉ ነቲ ሓደ ጉጅለ ካብቲ ሓደ ጉጅለ ዚፈልዮም ናይ ቅርጺ ይኹን ናይ ሕብሪ ዓበይቲ ፍልልያት ገበሩ። ብፍላይ፡-

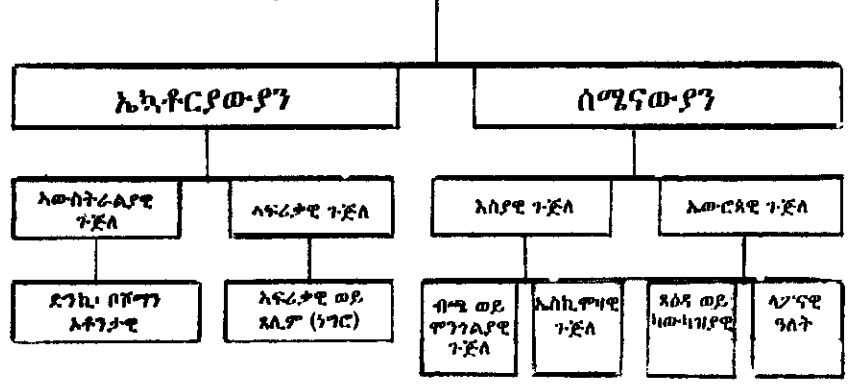
- ናይ ሸክና ርኣሲ ቀርጺ
- ናይ ገጽ መለለዩ ጠባያት
- ናይ ጸጉሪ ርኣሲ ባህርያት
- ናይ ቆርበት ሕብሪ

ናይ ሰብነት መሸከል ርጉዲ፡ ሕጽረት፡ ንውሓት ወዘተ.... ዝበለ መለ ለዩ ጠባያት ከኣ፡ ነቲ ሓደ ዓለት ካብቲ ካልእ ፈሊኻ ምእንቲ ምልላይ ሊቃውንቲ ዚጥቀሙሉ ፍቱን ስነፍልጠት እዩ።

በዚ ፍልጠት'ዚ መሰረት፡ ዝኾነ ጉጅለ ወይ ውልቀሰብ፡ ኣብ ዝኾነ መዓዝን ይሃሉ፡ ዝኾነ ቋንቋ ይዛረብ፡ ምለየናይ ዓለት ኪውገን ከም ዚግብኦ ኣየጸግምን።

ኣብዛ ዓለምና ንዘሎ ፍጥረት ወድሰብ እምበኣር፡ ናይዚ ግዜ'ዚ ሊቃውንቲ ብኸምዚ ዚሰራሰብ ዓለታዊ ኣከፋፍላ የቐርቡዎ፡-

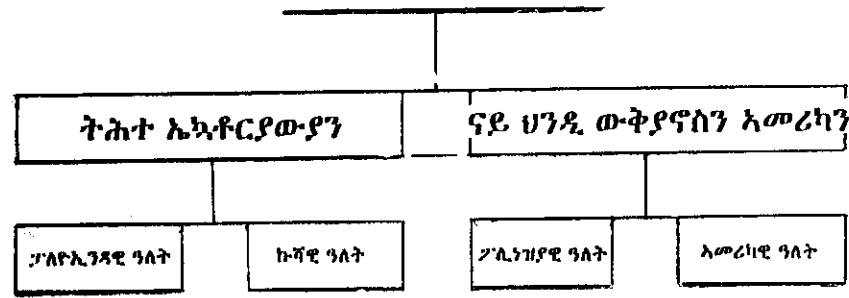
1. ቀዳማውያን ዓለታት

2. ብምድቕቃል ብዙሓት

ቀዳማውያን ዓለታት ዝተፈጥሩ

ዓለተ - ሰባት

ብሕብሪ ቐርበት ዘይኮነስ፡ በቲ ጽዒቕሙሉ ዚርከቡ ጀግራፋዊ ዞባታት ዓለም ከፋፈሉ ዚቐርብ ሰለዳ እዩ። ነብስ ወከፍ ከፋል ምስቲ ካልእ ኣይትሓወሰን እዩ ማለት ግን ኣይኮነን። ኩሽ እቲ ናይ ስነፍልጠት ኩሽ ማለት እምበኣር፡ ከምቲ ኣብ ሰለዳ እንርእዩ። ብም ትሕውዋስ ብዙሓት መሰረታውያን ዓለታት መንጫዮምን ለሂኹምን ርእሱ ዝኸለል ጫንፈር ሰብ ካብ ዝኾነ ህዝብታት ሓደ እዩ። ብመ በቐልን ብሰረትን ከምቲ ኤውሮጳዊ “ካውካዝያዊ” ኔሩ ካብ ኣፍሪቃዊ እውን ብዙሕ ስለ ዝተቐበለን ዝመጸየን ከኣ፡-

“ኣፍሪቃውን ኢውሮጳውን ጠባያት ሓዋዊሉ ዚርኢ ቀርጺ የቐርቡ”።

(ኮሪ ኦስተርግን ገጽ 347-348)።

ኤውሮጳዊ ዚበሃል ዘሎ፡ ካብቲ ካማዊ ሴማዊ፡ ያፈታዊ ዚበሃል ናይ ቀደም ኣዘራርባ ምእንቲ ምውጻእ እዩ። እዚኣቶም “ካውካዝያ ውያን” እውን ይበሃሉ እዮም። ካማውያን ህዝብታት ከኣ እምበኣር ካውካዝያውያን እውን እዮም።

ስለምንታይ ካውካዝያውያን ዚበሃሉ፡ ካውካዝያውያን መበሊ ኣም ካብ መፈጠርም ኣብቲ «ካውካዝ» ዚበሃል ክፍለዓለም ዝነበሩ እሞ፡ ካብኡ ዝተዘርገሑ ስለ ዝኾኑ እዮም። ንሓቶም እዮም ከኣ ናይ “ማይ ኣይሂ፡ ናይ ባቢሎን ያታ” ዝዘርግሑ።

“ካብ ነዊሕ ጥንቲ ኣተሒዙ — እምበኣር — ሓደ ካማዊ ዝተባህለ ሕመረተ ሰባት፡ ኣብ ዞባታት ማእከላይ ሊጽቓርያዊ ኣፍሪቃ ይነበር ነበረ። በብፋሩብን ኣብ ነዊሕ ዘበናትን ዝተፈጸመ ዝርገሐታቱ ከኣ፡ መዋዕሉ ካብ ዘይተ ፈልጠ ርሑቕ ጥንቲ ኣተሒዙ፡ ዳርጋ ንኹሉ ሰሚን ኣፍ ረቃ፡ ካብ ሰሃራ ክሳዕ ማእከላይ ባሕሪ፡ ካብ ደሴታት ካና ርዮ ክሳዕ ቀይሕ ባሕሪ ሓዘ። ጥንታዊ ካብ ዝኾነ ካብዚ ሕመ ረተ ሰባት እዚ ከኣ፡ ዝተፈላለዩ ጉጅለታት፡ ኣብ ዝተፈላለዩ መዋዕላትን በዝተፈላለዩ ኣንፈተ ጉዕዞን ብተኸታታሊ ማዕ በላት ንምብራቕ ገጾም ከዱ እሞ፡ ናብዚ ሎሚ ኩሻዊ [ኢትዮ ጵያዊ] ዘባ ኢልና እንጽውዎ ዘሉና ኪበጽሑ ከላሉ።

“እዞም ጉጅለታት ወይ ሕመረተ ሰባት እዚ ኣተም፡ ናብቲ ካብ ከበሳታት እናተሓተን እናገናሐን ዚኸይድ ባብ

ይቲ ቆላታት ኣስፋሕፍሑ። ገሊሎም ምስቲ ንቦታት ተጋጪዉ። ደቡብ እውን። ካልላት ንባሕሪ ገጸም ኣበሉ። እንተኾነ መጓሰጾ ምድርታት ኣብ ምድላይ ከኣ ነፋድሕዶም ተጉናኒርም ተዋግሉን ተጸናነቱን። ምናልባት እውን ሓድሕድ ተተረኣላሉ። እቲ ሓደ ነቲ ካልእ እና ተከላ ቦታ ተሓዳደጉ። ናይ ብዙሓትን ኣሰርም እውን ጠፊሉ። ገሊሎም ገን። ኣብ ታሪኻዊ ሰነዳትን ጽውጽዎዮትን ኣስማቶም ቁሩብ ይፍለጥ።

(ካርሉ ኮንቲ ሮሲኒ፣ 1913 ገጽ 63-64)።

“ካውካዝያውያንን መሰልቶምን (ኒላውያን፣ ጸለምቲ) ይዝርገሑሉ ኣብ ዝነበሩ መዋዕላት፡- ኣብ ኣፍሪቃ፣ ኣብ እስያ ከምሉውን ኣብ ኢውሮጳ፣ ነገደ ጥፍረርያ ወይ ድን ኪት ዝተባህሉ ደቀቕቲ ፍጥረት ሰባት፣ ስሕው ኢሎም ንዓለም ኪነበሩላ ጸንሑዎም። እዞም ዝሓየሱን ጉልቡታትን ዳሕረዎት ከኣ ጠሓሉዎምን ኣጥፍሉዎምን።

(ካርሉ ኮንቲ ሮሲኒ፣ 1928፣ 66።)

ወይ ከኣ ናብ ዝተነጸለ ጣሻታት ደፍሉዎም። ናይ ጥንቲ ግብጻውያን ንነገደ ድንኪት «ዶንጋ» ይብሉዎም ነበሩ።

(ካርሉ ኮንቲ ሮሲኒ፣ 1928፣ ገጽ 67።)

ዲንክታት ግን ጠፊኦም ኣይጠፍኡን። ብኸፊል ጥራይ እዮም በቶም ሓያላት ዝተመጽዩን ምስኣታቶም ወን ዝተደቓቐሉን።

በቲ ናይ መጀመርታ ጥሕሳን ጥንታዊ ምትሕውዋስን ህዝብታት ናይ ዝተፈጥረ ድብሉቕ ዓለት ትርፍራፍ ኪውኩሉ ይኸእሉ እዮም ኣብ ዝተባህሉ ከኣ፡-

“ገና ሉሚውን ኣብ ገለ ዘባታት ኢርተፊ፣ ብፍላይ ከኣ ኣብ ውሽጢ ኩናማን ናራ መግረብን ወላ ድሕርቲ ምስ ካልላትውን ዝተፈጸመ ምድቕቕላት ከይተረፈ፣ በቲ ምጡን ዝሕጽረቱ ቁመቶም፣ ንተረፍ መረፍ ናይቲ ጥንታዊ ዓለት ብጽቡቕ ኪውከሉ ይኸእሉ።”

(ኣልበርቶ ፖለራ 1935፣ ገጽ 2)።

ከምኡ ስለዝኾነ፣ ንናራ ይኹን ንኩናማ «ኩሽ» ኣይብሉዎምን ተመራመርቲ። ካም እውን ኣይብሉዎምን። «ካም» ዝተባህሉ ህዝብታት ብዓንተቦን ከምቲ ብልሙድ ዚእመን፣ ደቅ ሓደ ሰብ ወይ ከኣ

ሓደ ዝዓለቶም ኮይኖም ዘይኮነስ ብጉጅል ወይ ብስድራ ቋንቋታቶም እዮም። ኩሻውያን ኩሽ ዝተባህሉ ገለ ክፋል ካማዊ ቋንቋታት ዚዛረቡ ዝነበሩ ህዝብታት ኣብ ነንሓድሕዶምን ምስ ካልኣትን ምሉእ ንምሉእ ብምድቕቕላ ሓድሽን ፍልይ ዝበለን ዓለት ሰብ ኩይኖም ስለ ዝተቐልቀሉ እዮም። ናራን ኩናማን ከምቲ ዝተገልጸ ኣብቲ ቀዳማይ ምድብላቕ ስለዝተረፉ “ቅድመ ኩሽ” ብዚብል እውን ይጽውዑ (ንግዚኡ ዝተዋህቦም)።

“እቲ ዝዓበየ ካማዊ ወይ ካውካዝያዊ ህዝብታት ገን ዝርዝር ኣካውናሉን ከምዚን ብኸምዚን ኪበሃል እንተዘይተኸእሉ፣ ምስ ጸሊም (ኣፍሪቃዊ) ፍጥረት ምድፍፋእን ምጽንፍትን ጥራይ ዘይኮነስ፣ ፍጹም ምትሕውዋስ እውን ንበረእም፣ ናራ ናይዚ ምትሕውዋስ’ዚ ሓደ ርእሱ ዝኸኣለ ዚን ፈረ-ሰብ ተቐልቀለ”።

(ካርሉ ኮንቲ ሮሲኒ 1928 ገጽ 70)።

ነዚ እዮም ከኣ ቀዳሞት ግብጻውያን «ኩሽ» ኢሎም ዚጽውዑ ዝነበሩ። ናይ ደቡብ ህዝቢ፣ ከደራይ፣ ካብ ጸሊምቲ ጉረባብቱ ዝተፈልየ ሕብረቆርቦት ዘለዎ ከም ማለት ከኣ ነበረ። ብኸኣእ ኣዘራርባ ወዮ ኣቐድሞ ኣቢሉ ካውካዝያዊ ዚበሃል ዝነበረ፣ ምስቲ ጸሊምን ካልኣት ካውካዝያውያንን ነዊሕ ምትሕውዋስ ምስገበረ፣ እቲ ኩሽ ዚበሃል ዘሉ ነብሱ ዝኸኣለ ፍጥረት-ሰብ ኮይኑ ተቐልቀለ። ስለዚ እዩ ቅዱስ ጸሓፊ ነቶም ናይ ሽዑ ሰማዕቱ ብዚርድእም፣ ንኩሽ ከም ውልቀሰብን ከም ወድካምን ጌሩ ዘቕርቦ።

ኣብ ዓለም ዚርከብ ህዝብታት ኩሽ ኣብ ስልጡን መዋዕላት (4ይ-3ይ ዘበን ቅ.ክ.) ብግሪኻዊ ትርጉም «ኢቴኦኢስ» ተባሂሉ ተጸውዑ።

ናይ ሎሚ ናይ አፍሪቃ ኩሻውያን

ብዛዕባ መፈጠር ወድሰብ ናይ'ዚ ግዜ'ዚ ዓውደ ፍልጠት እኛ ራቡዎ ካብ ዘሎ መረዳእታ'ኳ ከምቲ ዝተራእየ፡ መፈጠር ወድሰብ ብመሰረቱ አብዚ አብ ምብራቕ አፍሪቃና ምዃኑ እዩ። ካብ ምብራቕ አፍሪቃ ንሰሜን አቢሉ እናተጓዕዘን እናተዘርግሐን ከኣ፡ ንእስያ፡ ንኤውሮጳ፡ ንኸፍለ ዓለም አመሪካ ተዘርግሐ።

ካብ አፍሪቃ ነቂሉ ናብ ዓለም ካብ ዝተዘርግሐ ዓለታት ወድሰብ ከኣ፡ ድሕሪ ናይ ነዊሕ ዘበናት ስልጣን፡ ሓድሽ ናይ ዝርግሐ ምዕራፍ ጀመረ እሞ፡ ስልጣን ዚፈልጡን ዝረከቡን ካውካዝያውያን ናይ ማይ አይሂ ያታኦም ሒዞም ንዓለም ተዘርኡዋ። ሓደ ክፋል ናይዚአቶም ካብ ሰሜን አፍሪቃ ንደቡብ ገጹ ከም ዝተኻዕወን አብ ዝተፈላለዩ መዋዕልን ብዝተኸታተለ ማዕበላትን ከኣ ንምብራቕ አፍሪቃ ከም ዝተዘርግሐን ተዘሪቡ ኔሩ።

ዝኾነ ባህሊ ወይ ቋንቋ ይቀበሉ፡ ናይ ሎሚ ናይ አፍሪቃ ኩሻ፡ ካብ ምብራቕ ኒል ክሳብ ዝባናት ግብጺ፡ ካብኡ ንደቡብ አቢልካ ንኖባ፡ ክሳብ ምብራቕ ቡዳንን ኤርትራን ኢትዮጵያን ሶማሊን ክሳብ'ቲ ዓበይቲ ኤኳቶርያዊ ቀላያትን፡ ታንዛንያን ክሳብ ቀላይ አልቤርቶን፡ ብምብራቕ ክሳብ አኽራናት ኬንያ ወዘተ... አጣሚሩ፡ ክሳብ ኒጀር ደሴታት ዝሓዘ እዩ።

ከም አከፋፍላ ሊቃውንቲ ከኣ፡

ሀ. ታሕተዋይ ወይ ናይ ደቡብ ኩሻ፡ ምናልባት ነቲ ቀዳማይ ሰገማዊ ማዕበል ዚውክል።

ለ. ላዕለዋይ ወይ ቀንዲ ኩሻ፡ ነቲ ካልኣይ ሰገማዊ ማዕበል ዚውክል። አውራ ገለ ክፋል ናይዚ ኩሻዊ ጨንፈር'ዚ እዮም ከኣ ምስ ደቡብ ዓረባውያን ገዛእቲ ገለ ምድቕቻል ገሮምስ ጸኒሖም ግን ንደቡብ ዓረባውያን ፍጹም መጽዮምን አሕቂቕምን ሴማዊ ባህሊ ብምውራስ ሓበሻ ዝተባህሉ። ቀጺሉ ኪረከ እዩ።

ሐ. ሰሜናዊ ኩሽ፡ ነቲ ዝደሓረ መዋዕል ስገማ ዚውክል።

መ. ኣብቲ ጀይ ስገማዊ ማዕበል ምስ ጸለምትን ኒላውያንን ብዝገበሮ ዝያዳ ምትሕውዋስን ምድቕቻልን ዝተፈጥረ ሓደ ካልእ ራብዓይ ክፋል ወዘተ... እዮም። ብቑንቋታቶም ዘይኮነ ኣብ ኣርባዕተ ዚኸፈሉ ከኣ፡ መሸከሎም እውን ልሉይ ዝኾነ መን ነት ኣለዎም። ኣብ ወውሽጦም ውን ነበሰ ወከፎም ኣብ ብዙ ሓት ቋንቋኣዊ ጉጅለታት ይኸፈሉ።

ሓፈሻዊ ናይ ኩሻውያን

“ሰብነታዊ ፍሉይ መለለዪ ጠባያት ገን፡ ከደራይ ሕብረ ቐርባት ብዘይካቶም ሰሚናት ቀቢላታትን ገለ ምሒር ንምዕራብ ዘበሉን ከኣ፡ ዘለገ ዝበለ ቁመት፡ ዕጥርጥር ዝበሉ፡ እንተኾነ ገን ካብቲ ናይ ጸለምቲ ዝወሓደ ምትዕኹላል ዘለዎ ጸምሬዊ ዘይኮነ ጸጉሪ ርእሲ፡ ዝነሓሰ ምንጋንን ዝነውሐ ቀር ቀርተን፡ ሓፈሻዊ ኣሰራርባ መሸከል ናብቲ ካውካዝያዊ ዝተቐረበ፡ ብፍላይ ምስቲ ማእከላይ ባሕርያዊ ዚጽብጸብ እንተኾነ ከኣ፡ ኣብቲ ናይ ኣፍንጫ፡ ናይ መኻፍቲ ኣፍ፡ ናይ ጉንጪ ቀርጽታት ውሑድ ዘይኮነ ጸሊማዊ ነገርይድ ተምሳል ዘለዎ”።

(ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ 1928 - 68)

ተባሂሉ ዝንገረሎም ኩሻውያን፡ ኣበዩናይ ደረጃ ስልጣን በጺሖም ከም ዝነበሩ ዚረጋግጽ ኣሰራት ገና ኣይተረኽበን፡ ብዘይካ እቶም ምስ ግብጺ ዚዳወቡ ሰሚናት። ሓያሎ ካብዚኣቶም ምስ ጥንታዊት ግብጺ ዚተኣሳስቦን ምስኡ ዚግለጽ ታሪኽን ስልጣንን ነበሮም።

ገለ ካብ ሰሚናት ኩሽ ከኣ፡ ብ750 ቅ.ክ. ኣቢሉ ንግብጺ ሓዙ። ሓንቲ ናፓታ እትበሃል ከተማ ማእከሎም ጌሮም እውን ንግብጺ ገዝኡ። ካልኣት ኣብ ስልጣን ዝበጽሑ ኩሻውያን ክሳብ ራብዓይ ዘበን እውን ዝጸንሑ፡ እቶም መሮወ እትበሃል ስልጣንቲ ማእከል ዝነበረቶም ናይ ሰሜን ምብራቕ ሱዳን ኩሻውያን ነበሩ።

ብሰሜን ብደቡብ ምናልባት’ውን ብምብራቕ ንዝነበሩ ከም «ግእዝ፡ ደዋዖት፡ ላዚነ፡ ዓጋመ» ወዘተ... ዝበሉ ተረርትን ኣበይትን ህዝብ ታት ጨፋሊቑ ግዝእተ-ሃጸዩ ዘስፋሕፈሐ እሞ፡ ነዚ ፍጻመ’ዚ ኣብ ሓወልቲ ኣዱሊ ዝሰነዶ ንጉስ ሓበሻት “ዶበይ ክሳብ ዶብ ኢትዮጵያ ኣገጸሐ

ኩዎ” ዚብል’ኳ ክሳብ ዶብ ግዝእት መሮወ ስለ ዝደፍኦ ጥራይ እዩ።

ናይ ሎሚ ኩሻውያን ኣውራ ኣውራ ጽዒቑሎ ዚርከቡ ዞባ ዓለም፡ ኣቐዲሙ እውን ከም ዝተዘርበሉ፡ ኣብ ምብራቕ ኣፍሪቃ እዩ። ካብ ዝኾነ ካልእ ዞባ ጉሊሑ ብዚልል ከኣ ኩሻዊ ህዝብታት፡

- ኣብ ሶማሊ
- ኣብ ኢትዮጵያ
- ኣብ ኤርትራ
- ኣብ ሱዳን

ይርከቡ። ኣብዘን ሃገራት እዚኣተን፡ እቶም ዝተጠቐሱ ኣርባዕተ ክፋላት፡ እንተ ተደባሊቑም ብኣባር ኣብ ናይ ካልእ ዓለታት ባህሊ ብምእታው ይኹን ገለ ካብ ቋንቋታቶም ብምዕቃብ፡ ሓደ ኣብ ልዕሊ ሓደ ብምሉእም ወይ ገለ ካብእም ተዘርጊሖም ይርከቡ። ቆጶርካ ብዘይ ውዳእ ድሒሩን ቀዲሙን ብዝተቐበሉዎ መጸውዕታት ከኣ ይስመዩ።

ኣብ ኤርትራና ንኣብነት ክፋላት ናይቶም ሰለስተ ጨፍፍር ኣብ ልዕሊ ካልኣት ውሑዳን ዓብሊሎም ስለ ዚርከቡ፡ ኤርትራ ሓንቲ ካብ ተን ኣውራ ምድረ ኩሽ ስለዚ ከኣ ኣውራ ምድረ ኢትዮጵያ እያ።

ካልአይ ክፍሊ

ኩሽ — ኢትኦፒያ

70 ሊቃናት።

ካብ ግብጺ ተቐቢሎም ካልኦት ሀዝብታት እውን ዚጥቀሙሉ ዝነበሩ «ኩሽ» ዚብል ቃል፡ ዕብራውያን እውን ግብጻዊ ባህሊ ከም ዝመጸዩን ዝተለቐሑን መጠን፡ ካብ ኦሪት ዘፍሑ ኣትሒዞም ከም ዘዘ ውተሩዎ ርኢና ነርና። ወላኳ ኦሪት ዘፍሑ ከም ስመ ተጸውዖ ናይ ውልቀ ሰብ ጌሩ ዘቐርበልና እንተኾነ፡ ኣብ ግእዛዊ ትግርኛና እውን «ኩሳ» ከምዚበሃል ምስ ትርጉማቱ ተጠቂሱ ኔሩ። ዕብራውያን ብዙሕ ካብ ግብጺ ዝተቐበሉዎ ኣስማት ከም ዝነበሮም ምእንቲ ምእማት እውን ውሑድ ኣብነታት ኣብ ቦታኡ ተጠቂሱ። ምኽንያቱ ከኣ ኣብ ብሉይ ኪዳን ከንረኽቦ እንኸእል ውሑድ (ታሪኻዊ) ኣበረታታት፡ ዳርጋ ኩሉ ብግብጺ ኣቢሉ ዝመጽእም ልባስ ስለዝኾነ። ክላዕ ጓይ ዘበን ቅ.ክ. ኣብ ዝተጸሕፈ ዘበለ ቅዱስ ጽሑፋት ብኸምቲ ኣብ ኦ. ዘፍ.፡ እታ ኩሽ እትብል ቃል ትዝውተርን ትጸሓፍን ነበረት።

በ336 ቅ.ክ. ምስ እስክንድር ዓቢ፡ ጽርኣዊ ወይ ግሪኻዊ ስነ ጽሑፍን ባህልን ናብ ዓለም ተዘርጊሑ ምስ ዓብላለ ግን፡ ዕብራውያን እውን በዚ ተጸልፈ። 70 ሊቃናት ብዚብል ዚፍለጡ ናይ ሽዑ ሊቃ ውንቲ ከኣ፡ ንቐዱስ ጽሑፋት መብዛሕትኡ ናይ ሽዑ ዓለም ምሁር ናብ ዚጥቀሙሉ፡ ናብ ግሪኽ ተርጉሙዎ። ኩሽ ትብል ዝነበረት ቃል ብግሪኽ ኢትዮጵስ ተባሂላ ተተርጎመት። መብዛሕትኡ ካብ ግሪኽ ኣብ ዝተተርጎመ ናይ ግእዝ ቅዱስ ጽሑፋት ከኣ ከምዘላቱ ብግሪኽ ኢትዮጵስ ተባሂላ ተሪፋ ኣላ።

ናይ ግሪኽ ኣይተኦፕስ Aithiops፡ እቲ ጸጺሑ ኣብ ላቲን ኤቲዮፕስ ብምባል ዝተዘውተረ፡-

- ኣፈሻዊ ናይ ሃሩር፡ ናይ ምድረበዳዊ ቦታታት፡
- ናይ ደቡባዊ ዞባታት መሓበሪ
- ጥቅር ዝበለ፡ ሕብረ ኣጲን ክውን ኢሉ ዝሕብሩ፡ ወይ ብጸሓይ ዝሓረረ ኪመስል ብርቕርቕ ዚብል ገምበር ዘለዎ፡-

“በገሬሐ ላዘረርባ ከላ፣ ንኹሉም ካብ ገብደ ንደ ቡብ፣ ካብ ገማግም ቀይሕ ባሕርን ህንዳዊ ውቅያኖስን ክሳብ ላተላንቲካዊ ውቅያኖስ ዚርከቡ፣ ከደራይ ወይ ጸሊም ሕብረ ቀርበተ ዘለዎም ህዝብታት ሓጣሚሩ ዚሕብር ላብ ዘይኮነሉ ግዜ፣ ላብ ገሪኻውያንን ላቲ ናውያንን ጸሓፍቲ ብኸምቲ ናይ ሂሮዶቱስ፣ ጥራይ ለናተፈልጠ ጸንሐ። ብኸምዚ ብስፍሕ ዝበለ ትር ጉም ጸኒሑ ለውን፣ ካብ ገሪኻውያን ጸሓፍቲ ጆገራፍ፣ ካብ በጥሊምስ፣ ናብ ላዕራብ ጸሓፍቲ ጆገራፍ ሓለፈ። ብኸምሉ ከላ፣ ላቲ ‘ኢተዮጵያ’ ናይ ዚብል ቃል ዓረባዊ ተርጉም ዝኾነ፡— ‘ሓበሻ’ ንዝኾነ ጸዕዳ ዘይ ኮነ ክሳብ ኒጀርን ክሳብ ሰነጋን ዚርከብ ህዝብታት ሓጣሚሩ ዚሕብር”።

(ካርሉ ኮንቲ ሮሲኒ 1928፣ ገጽ 34)

ነታ እትፍለጥ ዝነበረት ጸላም ኣፍሪቃ ብሓፈሻ ንደቡብ ግብጺ ከላ ብፍላይ ይምልከት ነበረ።

“ኢተዮጵያ፣ ጥንታዊት ሃገር ክሳብ ማዳጋስካር፣ ክሳብ ህንዲ ወዘተ... ዚዝር ጋሕ ዶባት ኒሩዋ” ኢሉም፣ ገዛእቲ ደርብታት ናይ ሎሚ ኢተዮጵያ ዘውርዩ ከላ፣ ነዚ ጽንጽንታን ዚምእንቲ ምምዝማዝ እዩ፡— “ሓበሻ ወይ ዓድ ሓበሻ ክሳብ ማዳጋስካር፣ ክሳብ ዓድ ህንዲ ይበጽሕ ኒሩ” ዚብል ወረ ግን እኳን ኣየምልቂን። ስለምንታይ ደሓ ብሓበሻን ብታሪኽ ሓበ ሻን ዘይኸርዑ፣ ሓበሻ ዚበሃል ኣብዚ ግዜ’ዚ ምናልባት ናይ ክርስ ትያን ኢተዮጵያ መሐበሪ ትርጉም ዘለዎ ቃል ስለ ዝኾነዶ ኾን ይኸ ውን፣ ወይ ከላ “ሓበሻ ታበጽህ ለደዊሃ ሃበ ለገዚላብሂር” ዚብል ቅዱስ ጥቕሲ ስለ ዘየልቦ ድዩ፤

“ኢተዮጵያ፣ ኢተዮጵያውያን” ዚብል ግሪኻዊ ቃላትን ወላ ቅዱስ ጽሑፍ ናብ ግሪኽ ቅድሚ ምትርጓሙ ኣቐዲሙ እውን፡— “ላብ ሆሚራዊ ግጥምታት፣ ላብ 2ይ መፋርቕ 8ይ ዘበን ቅ.ክ. ይረሓ ነበረ። ላብ ኢሊያደ ከላ ብሓደ ጽውጽዎደዊ ቀጽሪ ምስተኸለሉ ነበሩ፣ ጁቢተር ያሊ ነጥም ሓደላት ኢተ ዮጵያውያን ኪበጽሑን ላብ ማእደም ኪሳተፍን ንውቅያኖስ ላቢሉ ከደ (ምዕ. 1፡423)። እቶም ላብ ክልተ ሃገራት ተኸፊሉም ላብ ወሰናይ ዶብ ምድሪ ዚነበሩ ኢተዮጵያውያን (ምዕ. 423) ዚብል ሓበሪታ ከላ ንቐዳሞት ናይቲ ግጥሚ ገለ ጽቲ ጸዕሪ ኮኖም። መነላዎ ብዛዕባ መገሻታቱ ኪንዮት ከሉ (ምዕ. 4፡ 81-83)፡— ላብ ቀጽሮስ ላብ ፈኒቂዶ [ብምብራቕ ማ. ባሕሪ ዝነበረ ስልጣን] ከምሉውን

ምስ ግብጻውያን ምስ ከብለልኩ፣ ብወገኖም ንኢተዮጵያውያን፣ ንኢዮናውያን፣ ንኢረምባውያን በጻሕኩ” (ካርሉ ኮንቲ ሮሲኒ 1928 ገጽ 33) ይብል።

ኤሪምቢ ብፍላይ ናይ ከባቢ መሮወ ከም ዝኾነ ከላ ጸሓፍቲ «ፕሪፕሉ» የረጋግጹዎ።

3-4 ዘበናት ቅ.ክ. ቅዱስ ጽሑፋት ካብ ዕብራይስጥ ናብ ግሪኽ ካብ ዚትርጉም ንደሓር እምበኣር

“ኢተዮጵያ፣ ኢተዮጵያዊ፣ ኢተዮጵያውያን ኢተዮጵያዊት” ዚብል ናይ ኩሽ፣ ኩሻዊ ኩሻውያን፣ ኩሻዊት መተካእታን ናይ ጸሓፍቲ ሞዳን ኮነ። እዚ ከላ ይትረፍ ንሕማም ዘለዎስ በዓል ምሉእ ጥዕና ንዝኾነ እውን ዘየስክር ኣይኮነን። ናብ ሂሮዶቱስና ደሓ ንሕለፍ።

ሄሮዶቱስን ኢትዮጵያውያንን

«አቦ ታሪኽ» እውን ዝተባህለ ነጋር ቅያ ሄሮዶቱስ፡ አሊካር ናስ አብ ዝተባህለ አብ ንእሽቶ እስያ ዚርከብ ብፋርስ ዝተገዝአ ዶሪ ካዊ ሰፈራ (ሪላ. 1958 ገጽ 1) ብ 484 ቅ.ክ. ተወልደ። ካብ 454-444 ቅ.ክ. አብ ዘሉ እዋናት ከአ እቲ Istorie ምርመራ ዚብል ታሪኻዊ ያታታቱ ይጽሕፍ ነበረ። አብቲ እዋናት እቲ፡ ግብጻዊ ግዝአተ-ሃጺይ ከይተረፈ አብ ትሕቲ ግሪኻዊ ግዝአተ-ሃጺይ ወዲቑ ነበረ'ሞ፡ ጸሓፊ ሄሮዶቱስ ንግብጺ መጺኡ እውን ብዛዕባ ናይቲ ከባቢ ዝሓለፈ ታሪኽ ተመራመረ። ናይ ሽዑ ፈላጣት ንዝተባህሉ ዘበሉ መብዛሕትኦም ናይቲ ጣዖታዊ መቐደሳት ካህናትን ነጋይሽ ናብ ታሪኻዊ ሓወልት ታት እናአዞሩ መግለጺ ይህቡ ካብ ዝነበሩ ተዛረብትን ብዝአከቦ ሓብ ረታታት ከአ ሓያሉ ያታታት ጸሓፊ።

ጸሓፊ ሄሮዶቱስ «አፍሪቃ» ዚብል ቃል አይጥቀምን። ነታ ሽዑ እትፍለጥ ዝነበረት አፍሪቃ ግን አብ ሰለስተ ክፈሉ የቐርባ፡

- ግብጺ
- ሊብያ (ብሰሜን-ምዕራብ ግብጺ)
- ኢትዮጵያ (ንግብጺ ብደቡብ ትዳወባ)

ብሓፈሻኡ ግን ብዘይካ ንግብጺ ነቲ ዝፍለጥ ዝነበረ አፍሪቃ ብምሉኡ፡ «ሊብያ» ይብሉ። «ሊብያውያን» ኢሉ ከአ ብዙሓት ህዝብታት መምስ ልምድታቶም ይጠቅሱ።

ሄሮዶቱስ «ኢትዮጵያውያን» ብዛዕባ ዚብሉም ሰፊሕ ጽዋታት የቐርብ። ናይ ሄሮዶቱስ ኢትዮጵያን ኢትዮጵያውያንን ግን፡ ካብ ደቡብ ግብጽን ሰሜን ኤርትራን ዚሓልፍ አይኮነን። ርእሰ ከተማኦም ከአ፡ እታ «መሮወ» እትበሃል ዓዲ ህንደኬታት እያ እምበር እዛ ናይ ሓበሻና ዓዲ ሃጺያትን ኢተገታትን አይነበረትን።

እዛ ናይ ሄሮዶቱስ ኢትዮጵያ ምስ ህንደኬአ 400 ዓመት ድሕሪ ሄሮዶቱስ አብ ግብረ-ሃዋርያት 8፡27-28 ከትጥቀስ እውን ንረኽባ። ህዝብታት ሓበሻ ግን ነታ ናይ ሄሮዶቱስ ኢትዮጵያ ኢትዮጵያና፡ ነታ

ናይ ግብረ-ሃዋርያት ሀንደኬ ከአ ሀንደኬና ምስ በሉዋ እዮም። ብዛ ዕባኸ አብ ቦታኡ ኪለዓል እዩ። ንሕጂ እቲ ሄሮዶቱስ ብዛዕባኦም «ኢተዮጵያውያን» ዚብሉም ካብ ዝጸሓፎ እቲ አኣውራኡ እስኪ ንተ ዓዘብ። ሄሮዶቱታዊ ጥቕስታት ካብ ገጸት፡-

196-198
216-217
221-229
254-259
305

ወዘተ..... ሓሓሊፉ ይርከብ። እዚ ዚስዕብ እዩ ከኣ፡-

ምዕራፍ 7.

ሄሮዶታዊ ጥቕስታት።

ቅድም ቀዳድም ካብቲ “መነ” ዝተባህለ 1ይ ግብጻዊ ንጉስ ክላዕ መዋዕል ሄሮዶቱስ 340 ትውልዲ ከምዝኾነ፡ 340 ነገስታት እውን ኣብ ግብጺ ከም ዝነገሱ’ሞ 18 ካብኣታቶም ከኣ ኢተዮጵያውያን ምዃኖም ሄሮዶቱስ ጽሒፉ አሎ። ቀጺሉ ከኣ፡-

“ኣብ ዮንዮ ክልተ ኣብ እምኒ ዝተወቐረ ስእሊ ኣሎ። ክልቲኦ ከኣ፡ ሓደ ገብጻውን ኢተዮጵያውን ዕጥቂ ዝገበረ ነዊሕ ሰብ ኣለዎ (ገጽ 196)”።

“«መሞነ» ጽውጽዎዊ ንጉስ ኢተዮጵያ፡ ወድ [ኣውሮፊ] ወገንታ እዩ” (ገጽ 197)።

“ኣብ ልዕሊ ኢተዮጵያ ንእንኮሉ ዝነገሰ ንጉስ፡ ሰሶስተሪ ጥሬይ እዩ” (ገጽ 198) ይብል።

ሰሶስተሪ ገን ጽውጽዎዊ ሳን «ራምሰስ 2ይ» ብ 1292-1225 ቀ.ክ. ዝነበረ ናይ መበል 19 ስርወ-ንግስነት ገብጺ ፈርዖን ምዃኑ ከኣ ዝተረጋገጸ እዩ።

(ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ 1928 ገጽ 51)።

“ድሕረ ንጉስ ኣሲኪ፡ ሓደ ወድኸተማ ኣኒሲ፡ «አኒሲ» እውን ዝተባህለ ዕጢር ንጉስ ነገሰ። ኣብ ግዜ ንግስነቱ ከኣ ሉባኩም ብዝተባህለ ንጉስ ዝተመርሐ ብርቱዕ ኢተዮጵያዊ ሰራዊት ንግብጺ ኣጥቀዓ። እቲ ዕጢር ንጉስ ናብቲ ዱር-ዓዘቕቲ ዛደመ። እቲ ኢተዮጵያዊ ከኣ ኣብ ልዕሊ ግብጺ ንሓምሳ ዓመት ገዝአ። ኣብ ውሽጢ እዚ ዓመታት’ዚ፡ ዝኾነ ገበን ይፈጽም ወላሓደ ግብጻዊን ኪቕ ተል ኣዮፍቀደን። ንበደለይናታት፡ ከከም ክበደት በደሎም ኣብ ዘዝተወልዱሉ ከተማታት ኣብ ዘሉ፡ ነዲቕካ ሓመድ ዚምላእ ስራሓት ኪሰርሑ ይፈርዶም ነበረ። ብኸምዚ ከኣ እተን ከተማታት ኣብ ክብ ዝበለ ጽፍሒ ኮና። ኣቐዲመን በተም ንንጉስ ሰሶስተሪ መተረባት ዝኹዓቱ ሓፍ ከም ዚብላ ተጌሩ ኔሩ እዩ። ንኻልኣይ ግዜ ከኣ ኣብ ትሕቲ ኢተዮጵያውያን ጽፍሐን ክብ በለ።

“ብዛዕባ ናይቲ ኢተዮጵያዊ ኣተሃዳድማ ከም ዘዘንተጪለይ ከኣ፡- በቲ ዝተራእዮ ራእይ ምኽንያት እዩ እቲ ንጉስ ካብ ግብጺ ዝሃደመ። ብሕልማ ሓደ ሰብ ናብሉ ቀሪቡ ተቐመጠ እሞ፡ ንኹሉም ካህናት ኣኒቡ ከኣ ኣብ ክልተ ኪመ

ተርም ዝመኸር ዘሉ መሰሉ። ንሱ ግን ኣማልኽቲ ኣንጻር ቀዳስ ነገራት ከሕጥ ሉዎ ብምፍታን ብሰባትን ብኣማልኽትን ገለ መዓት ከወርዶላይ ደልዮም ሊሉ ሓሰቡ። እቲ ሕልሚ ከይፍጽም፡ እቲ ኣብ ግብጺ ኪጸንሕ ብተንቢት ዝተፈቐደሉ ግዜ እውን ስለ ዝኣኸለ ከላ፡ ካብ-ግብጺ ክወጽእ ወሰነ። ኣብ ሊቲዮጵያ ከሉ ሓምሳ ዓመተ ኣብ ግብጺ ኪገዝእ ከም ዝኾነ ናይ ሃገሩ ተነበይቲ ነገርም ነበሩ። እዚ ግዜ ዘለዘኣኸለ ከላ ሉባኩም ካብ ድቃስ ተንሲሉ ባዕሉ ንግብጺ ገደፋ።

“እቲ ሊቲዮጵያዊ ምስ ከደ ወዮ ዝሃደመ እሞ፡ ኣብታ ብሓመኹስትን ሓመድን ዝሰርሓ ደሴት እውን ሓምሳ ዓመተ ጸኒሑ ዝነበረ ዕጢር ንጉስ ናብ ዙፋን ደየበ። ግብጻውያን ካብቲ ሊቲዮጵያዊ እና ተሓብሉ ምግቢ ዮብጽሑሉ ኣብ ዝነበሩሉ ግዜ፡ ሓመኹስቲ እውን ክማልሉሉ ይገርም ነበረ። እታ ደሴት ከላ ደልዩ ኪረኽባ ዚኸእል ሰብ ኣይነበረን። «ኣሚተሪዮ» ከይተረፈ ደልዩ ሰላና [ኣሚተሪዮ ድሕርዚ ሊቲዮጵያዊ መግዛእቲ ኣብ ግብጺ ዚበሃል ዘሉ 700 ዓመተ፡ ማለት 460 ቀ.ክ. ዝነበረ እዩ]። ካብ 700 ዓመተ ንላዕሊ ከላ ኪረኽባ ዝኸኣለ ኣይነበረን። ስም ናይታ ደሴት «ኤሊዮ» እዩ። ንሳ ብነብስወክፍ ኩር ናዓ ዓሰርተ ስታድዮ [185 ሚተር] ነበረት።

“ግሪኻውያን ብዛዕባ ዲዮኒዝዮ ኪዛረቡ ከለዉ፡ ውልድ ምስ በለ ዘውስ [ናይ ግሪኽ ኣምላኽ] ኣብ ሓንቲ ሰለፉ፡ ሰፍዩ ንክንዮው ግብጺ ንሊቲዮጵያ እውን ወሰዶ ይብሉ”።

“ፕዛመ” ድሕሪ ሽዳሽተ ናይ ንግስነት ዓመታትን ሓንቲ ወፍሪ ንሊቲዮጵያን ሞተ።

“ድሕርዚ ካምቢዝ ብዛዕባ ናይ ሰለስተ ወፍርታት ወጠነ፡ ኣንጻር ካር ታጅናኣውያን፡ ኣንጻር ኣሞናውያን፡ ኣንጻር ነዊሕ ዝዕድመሉም [ወይ ሰብ ነዊሕ ቀስቲ] ሊቲዮጵያውያን ኣብቲ ናብ ደቡባዊ ባሕሪ ዚቐልቀል ወገን ሊብዩ ዚቐመጡ። ብዛዕባዚ ኪሓስብ ከሉ ከላ፡ ኣንጻር ካርታጅኣውያን ሓይ ባሕ ራዊ ጭፍራ፡ ኣንጻር ኣሞናውያን ክፋል ኣጋር ሰራዊቱ ኪልእኹ፡ እዚ ክሳዕ ዚኸውን ከላ፡ ንንጉስ ገጽ-በረኽተ ከብጽሑ እዮም ብዚበል ምክንያት፡ እቲ ዚውረ፡ ማለት ብዛዕባቲ ናይ ጸሓይ ድግስ ኣለዎም ዚበሃል ሓቂ እንተኾይኑ ዝኾነ ካልእ ነገር ምእንቲ ምዕዛብን ናብ ሊቲዮጵያውያን ሰለይቲ ኪሰድድ ጽቡቕ ኩይት ተራእዮ።

“ብዛዕባ ናይ ጸሓይ ድግስ ዚውረ ከምዚ እዩ፡ ኣብ ጎሉ ናይቲ በተም በብተራ ነዚ ኪፍጽሙ ዝተመዘዙ ተቐማጦ፡ ብለይቲ ዝተቐረበ ናይ ነብስወክፍ ኣርባዕተ እግር ዝበለለ ስጋ ዝመልሉ ሰውሒ ያሊ ኣሉ። ብቐተሪ ከላ ዝደለዩ

ዘበለ ከይዱ ኪበልዕ ይኸእል። እቲም ደቀዓዲ ግን እዚ ከምዚ ዝበለ ምግቢ በብ እዋኑ ዚሰርሕ እቲ መረት ባዕሉ እዩ ይብሉ። ናይ ጸሓይ ድግስ ዚበሃል እም በኣር እዚ እዩ።

“ነዘም ሃንደስቲ እዚኣቶም ኪሰድድ ምስ ወሰነ፡ ካምቢዝ ካብ ሌላፋን ቲና ሊቲዮፋጊ [ኣብ ከባቢ ራሕይታ ይነበሩ ኒርም ዚበሃሉ በላዕቲ ዓሳ ታ. ሊ. 37] ሊቲዮጵያዊ ቋንቋ ዚፈልጡ ጸወዐ። ንሳቶም ክሳዕ ዚመጽሉ ከላ፡ ነቲ ጭፍራ ኣንጻር ካርታጅኦ ኪገብስ ኣዘዘ። ፈረቃውያን [ናይተን መሪኽብ ባሕረ ሻታት] ግን ብማሕላ ቀዩዓት ከም ዝኾኑ፡ ኣንጻር ደቐም ኣብ ዚለዓሉሉ ግዜ ከላ ክፋእ ነገር ምፍጻም ከም ዝኾነ ብምግላጽ ኣይንብገስን ሊሉም ኣበዩ። ፈረ ቃውያን እንድሕሪ ኣብዮም ከላ እቲ ዝተረፈ ባሕራዊ ሰራዊት ነቲ ወፍሪ ኪፍ ጽም ክእለት ኣይነበርን። ብኸምዚ ከላ ካርታጅኣውያን ካብ ፋርሳዊ ተገዝሉ ኣምለጡ። ከምሉ ክንዲ ዝኾነ ነቲም ባዕላቶም ኣብ ተሕቲ ፋርስ ኣተሮም ዝነ በሩ ንጉሳዊ ጭፍራ እውን ብሳላም ደው ሊሉ ዝነበረ ፈረቃውያን ምግዳድ ቀኑዕ ኩይት ኣይተራእዮን። ቁጽርሳውያን እውን ምስ ፋርስ ኩይኖም ኣብቲ ኣንጻር ግብጺ ዝተገብረ ወፍሪ ተሳተፉ።

“በላዕቲ ዓሳ ካብ ሌላፋንቲና ምስ መጽሉ ካምቢዝ ኪገብሩዎን ኪዛረቡ ዎን ዚግብሉም ዘበለ ምዲዱ እቲ ናብ ንጉስ ዚወሰድ ህያባት፡ ሓይ ልብሲ በፍታ፡ ሓይ ወርቂ ድሪ፡ ገለ ቀየት (በናጅር)፡ ሓይ ምዑዝ ሸቱ ዝመልሉ ብልቃጥ ኣል ባስጥሮስ፡ ሓይ ናይ ፈረቂያ ነቢት ዝመልሉ በርሚል እውን ሂቡ ናብ ሊቲዮጵያውያን ሰደዶም።

ካምቢዝ ንሊቲዮፋጂ ዚልእከሉም ዘሉ ሊቲዮጵያውያን፡ ኣብዛ ዓለም ካብ ዘለዉ ደቀ ሰባት፡ ዝነውሑ፡ ዝጸበቑ ተባሂሉ ዚውረዮሉም፡ ልምድታ ተም ካብ ኩሉም ካልሉት ህዝብታት ዝተፈልዩ እዩ። ኣውራ ኣውራኳ ብዛዕባ ግርማ ንግስነት ዘለዎም ኣረኣእያ ብዚምልከት። ከምሉ ክንድዝኾነ ከላ፡ ኣብኣ ታቶም ንዙፋን ይበቀዕዮ ዚበሃል፡ ካብተም ዚጋታት፡ ዝነውሑ፡ ምስ ግዝፋ ዚመ ጣጠን ሓይሊ ዘለዎ እዩ።

“በላዕቲ ዓሳ ናብ ሊቲዮጵያውያን ምስ በጽሑ፡ ነቲ ህያባት ናብ ንጉስ ኣቐረቡ እሞ፡ ካምቢዝ ንጉስ ፋርሳውያን፡ ዓርክኻን በዓል ኪጻንኻን ኪኸውን ስለ ዝደለዩ፡ ምሳኻ ክንዘራረብ ሰዲዱና፡ እዚ ንባዕሉ ኪጥቀሙሉ ብዙሕ ዚፍ ተዎ ህያባትዚ ከነቐርበልኻውን ኣዚዙና ከላ በሉ። እቲ ሊቲዮጵያዊ ግን ንዓዱ ኪስልዩ መጺሉም ከም ዝነበሩ ተረድኦ እሞ፡ ንጉስ ፋርስ ናብዚ ዝሰደደኩም ብዛዕባ ዕርክነተይ ገዲሉዎስ እዚ ህያባትዚ ከተቐርቡለይ ኣይኮነን። ንስኻት

ከም ሐቂ ተዛረቡ አያለኹም፤ ንሱውን ቀኑሶ አይኮነን፤ ቀኑሶ እንተዚኸውን ኣብ ልዕሊ ምድርታቱ ናይ ካልእ ኪውንን ኣይምሃረፈን፤ ገለ ክፋእ ንዘይገበሩዎ ህዝብታት ከኣ ኣብ ግልያነት ኣይመውደቑን፤ ሕጂ ከኣ፡ ብወገነይ እዚ ምኽርዝን እዚ ቀስቲዝን ውሰዱሉ፡፡ ፋርሳውያን ከምዚ ቀስትዚ ዝበለ ነዊሕ ቀስትታት ኪገትሩ ኣብ ምኽኣል ምስ በጽሑ ሽዑ ይምጸእ፡፡ ኣንጻር ነዊሕ ዕድመ ዘለዎም ኢትዮጵያውያን ምስ ብርቱዕ ሓይሊ ይምጸእ፡፡ ኣብቲ መዓልተኒ ክሳብ ዚበ ጽሑ ግን፡ ንኢትዮጵያውያን ካልእ ምድርታት ናይ ምሓዝ ተምኒት ከየስተን ፍሉሉም ንኣሚልኽቲ የመስግኑ፡፡

“ከምዚ ምስበለ፡ ነቲ ተገቲሩ ዝነበረ ቀስቲ ኣካሊጃ ነቲም ልሉኻት ሃብም፡፡ ድሕርዚ ነቲ ልብሊ በፍታ ወሲዱ፡ እንታይን ብምንታይ ዝተገብረን ምኽኒ ጠየቐም፡፡ ኢትዮጵያ እንታይን ብምንታይ ዝተገብረን ምኽኒ እቲ ኣቀብብኣ ቀለም እውን ከመይ ከም ዚገበር ምስ ገለጹሉ ከኣ፡ ሰባት መደናገርቲ ከም ምኽኒኖም መጠን፡ ክፋውንቲምውን ከምሉ እዩ በሉም፡፡ ብዛዕባ እቲ ድረን እቲ ቀየትን እውን ተመሳሳሊ ጥያቄ ደገመ፡፡ ናይቲም ኣምባሳደራት መግለጺ ምስ ሰምዐ ከኣ ክርትም ኢሉ ሰሓቐ፡፡ ብዛዕባ መቐሕ እናሓሰበ ከኣ፡ ካብሉ ዝደልደለ ከም ዘለዎ ገለጸ፡፡ ብዛዕባቲ ምዑዝ ሸቱ እውን መግለጺ ጠየቐ፡፡ ብኸመይ ተሰራሕ ብኸመይ ከም ዘገልገል ምስተነገሮ ከኣ ነቲ ብፍታ ዝበሉ ዘረባ ደገመ፡፡ ኣብ ወይኒ ምስ በጽሑም ከመይ ከም ዚስራሕ ምስ ፈለጠ ግን፡ ብዓቢ ፍላጻ ኣስተ ማቐርጦ፡ እቲ ንጉስ እንታይ ከም ዚምገብ፡ ንሓይ ፋርሳዊ ዝነውሐ ዕድመሉ ክንደይ ምኽኒ ጠየቐ፡፡ ንሓቶም ከኣ፡ ንጉስ እንገራ ከም ዚምገብ ስርናድውን ከመይ ከም ዚከስኩስ፡ ዕድመ ወድ-ሰብ ከኣ ሰማንያ ዓመት ከምዝኾነ ገለጹሉ፡፡ ከምዚ ምስ በሉ እቲ ኢትዮጵያዊ፡ ዒባ እናበልዑ ዕድመሉም ከምዚ ሓጺር ኪኸውን ከምዘይገረም፡ በቲ መስተ (ነቢተ) እንተዘይዕንገሉ ከኣ ወላ ክሳብ ከም ዚውን ኪጸንሑ ከም ዘይምኽኣሉ፡ ብዛዕባ ነቢተ ዝመጽእ ግን ፋርሳውያን ካብ ኢትዮጵያውያን ከም ዝበልጹ ተሓመኑ፡፡

“በላዕቲ ዓሳ ብወገኖም ዝነውሐ ዕድመ ኢትዮጵያውያን ክንደይ ምኽኒ፡ ኣገባብ ኣመጋገባኦም እውን ምስ ጠየቐ ከኣ፡ እቲ ንጉስ፡ መብዛሕትኦም ኢትዮጵያውያን ክሳብ ሚእትን ዓስርትን ዓመት ከም ዝበጽሑ፡ ለረ ገሊሎም ካብሉ ከም ዝሓልፉ፡ ምግባም ዝበሰለ ስጋ መስተኦም ጸባ ምኽኒ ገለጸ፡፡ እቶም ዳህሰ ስቲ በቲ ንውሓት ዕድመ ምሒር ተገረሙ፡፡ ሽዑ ንጉስ ናብ ሓይ ንዝተሓጽቡሉ ምሒር ከም ዘብረቐርቐ፡ ቀብሊ ከም ዝተለኸዩ ዚገብር ዓይኒ ማይ ኣለንዩዎም ከደ፡ ካብቲ ዓይኒ ማይ ከኣ ሽታ ዕምባባ ይወጽእ ነበረ፡፡ ካብ ርቀት ናይቲ ማይ ዝተላዕለ ወላ እቲ ዝፈኹሰ ነገር፡ ዕንጨይቲ ይኹን ካልእ ከንጽብልል ዚኽእል

ኣይነበረን፡፡ ኩሉ ንታሕቲ ይጠልቑ፡፡ እቲ ማይ ከምቲ ዚብሉዎ እንድሕሪ ኩይት ንኹሉ ስለ ዚጥቀሙሉ ኢትዮጵያውያን ዝነውሐ ዕድመ ምሃለዎም፡፡ ካብቲ ዓይኒ ማይ እቲ ንጉስ እቶም እሱራት ኩሉም ብሞቕሕ ወርቂ ተሓሲርሙሉ ዚርከቡ ናብ ሓይ ቢት ሚእስርቲ ወሰዶም፡፡ ኣብ ኢትዮጵያውያን ከኣ እቲ ዘይርከብን ዝኸበረን ማዕድን «ንሃሉ» እዩ ያሊ፡፡ ቢት ሚእስርቲ ምስ ረኣዩ እቲ ናይ ጸሓይ ድግስ ዝተባህለ ኪርእዩ ተዓደሙ፡፡

“ድሕርዚ በላዕቲ ዓሳ ንመዓኣታ ግዚ ነቲ ብገብጻዊ ወይ ብኻልእ ኣገባብ ረሳ ምስ ቀንጠዮ፡ ብምሉሉ ኩሮሽ ይልብጡዎ እዮ፡ ብዝተኻለለ መጠን ነቲ ምዊት ከምስሉ ብምጽዓር ይስእሉዎ፡፡ እቲ ምስሊ ካብሉ ኣብ ሓይ ኣሕ ሊፋ ዘርሊ ሓወልቲ ይዓጽዉዎ፡፡ እቲ ረሳ ከኣ ገለ ሽታ ከይሰደደ ብምሉሉ ይረሓ፡፡ እታ ሓወልቲ ብምሉእ ንምሉእ ነቲ ምዊት ተመስል፡፡ እቶም ዝቐረቡ ኣዝማድ ከኣ ንምሉእ ዓመት ናይ ኩሉ ነገራት ሰዊት እናወፈዩ ነቲ ረሳ ኣብ ገዝኦም የጽንሑዎ፡፡ ድሕረዚ ናብ ዘፈር ከተማ የገዕዙዎ ዚበሃል ናይ ኢትዮጵያውያን መቐብራት ኪበጽሑ ከፍ፡፡

“ኩሉ ነገር ምስ ተዓዘቡ እቶም ኢትዮጵያ ንዓዶም ተመልሱ፡፡ ካምቢዝ ጸብጸባቶም ምስ ሰምዐ፡ ብሕርቃን ዝኣክል፡ ስንቂ ከየጸለወ፡ ናብ ኣጽናፍ ምድሪ ይኸይድ ምህላዉ እውን ብምዝንጋዕ ንኢትዮጵያውያን ኪወግእ ተበገሰ፡፡ ብሕርቃን ዚኣክል ዚብሉን ዚዛረቡን ከይፈለጠ፡ ነቶም ምስሉ ዝነበሩ ገሪኻውያን ኣብ ግብጺ ኪጸንሑ ኣዚዙ፡ ምስ ኩሉ ናይ ኣጋር ሓይሉ ነቐለ፡፡ ኣብ ተበ ምስ በጽሑ ግን ሓምሳ ሸሕ ፈልዩ፡ ንኣሞናውያን ከምበርክኹ፡ ንናይ ዘዉስ ፈላጢ ከኣ ከባርዑ ኣዘዘም፡፡ እንተ ንሱን ከኣ፡ ምስቲ ዝተረፈ ሓይልታቱ ኣንጻር ኢትዮጵያውያን ገበገቡ፡ ሰፊዊት ገና ሓምባይ መዓልቲ መገባ ከይወድኦ ከሉ ግን፡ ስንቂ ተወዲሉስ እተን ናይ ጽዕነት እንስሳውን ምእንቲ ኪብልዓ ተቐቲለን ነበራ፡፡ ካምቢዝ ወላኳ ኣብቲ መጀመርታ ተጋግዩ እንተነበረ፡ ነዚ ርእዩ እውን ንድሕሪት ተመሊሱ እንተዚኸውንስ ለባም ሰብ ምነበረ፡ ንሱ ግን ጉዕዞሉ ደኣ ቀጸለ፡፡ ወተሃደራቱ ገለመለ ካብ ምድሪ ዚእረ ክሳብ ዚረኽቡ ሳዕሪ ማዕሪ ተመገቡ፡፡ ኣብ ምድረበዓዊ ዘባ ምስ በጽሑ ግን ገለ ካብኣታቶም ሓይ ዘስካሕክሕ ነገር ኪፍጽሙ ጀመሩ፡፡ ሓይ ካብ ዓስርት ዕጢሉ ዘዝበጽሑ በልዑ፡፡ ካምቢዝ ነዚ ምስ ሰምዐ ነፃሓድሕዶም ከይበላልዑ ፈረሁ፡ ነቲ ወፍሪ ኣንጻር ኢትዮጵያውያን ኣቋረጹ ንድሕሪት ተመልሰ፡፡ ኣብ ተበ ምስ በጽሑ ከኣ፡ ሓይሉ ሰፊዊት ኣጥፊሉ ነበረ፡፡ ካብ ተበ ንመምሬ ምስ በጽሑ፡ ንገሪኻውያን ንዓዶም ኪምሉሉ ነጻ ሰደዶም፡፡ (ሪሲ 1958፡ ገጽ 254-259)፡፡

“በቲ ካብ ደቡብ ንምዕራብ ኣቢሉ ጸሓይ ዘንፈልቶሉ—
ብዙሕ ወርቂ፣ ዝፍቲ ሓረምዝ፣ በብዓይነቱ ዘገጥመዎ
ኣለዎም ዝበ፣ ነዋሕትን ዝጸበፍን ዝነውሖ ዕድመ
ዘለዎምን ሰባት እተፍሪ ኢትዮጵያ”።

(ሪሶሊ 1958፣ ገጽ 305)

እዚ እቲ ሂሮዶቱስ ብዛዕባ ኢትዮጵያውያን ዚብሉም፣ ዝጸሓፎ
ጥንታዊ ጽዋታት።

ሓጺር ሓተታ።

ሂሮዶቱስ’ኳ «መሞነ» ይበሉ እምበር፣ እዚ ግብጻዊ ፈርዖን’ዚ
እቲ ቅ.ክ. 3000 ዓመታት ኣቢሉ ዝነበረ «መነስ» ዝተባህለ ናይ መጀ
መርታ ሰርወ-ንግስነት ግብጺ 1ይ ፈርዖን ምዃኑ እዩ። ንላዕለዎይን
ንታሕተዎይን ግብጺ ጠርኒፋ ከኣ ገዝእ (ኣትላ. ዛኒኮ. 14)። እዚ ታሪኽ
ዓለም እውን ዘረጋግጽ እዩ። ሂሮዶቱስ ግን ካብቶም ካብዚ ንጉስ እዚ
ከሳዕ 484 ቅ.ክ. ዝተራእዩ 340 ዚብሉም ነገስታት ወይ ፈርዖናት
ግብጺ 18 ኢትዮጵያውያን ኔሮም፣ ኢሉ ከኣ ይውስኹ።

እዞም ንግብጺ ዝገዝኡ 18 ኢትዮጵያውያን ፈርዖናት’ሞ፣
ሓበሻዊ ኣስማት ከንምህዘሉም ይከንደናር ኢና፤

ኣብ ግብጺ ኢትዮጵያውያን ነገስታት ኣይነገሱን ምእንቲ ምባል
ከኣ ኣይኮነን። ኣብ ግብጺ ብሓቅን ብርግጽን ኢትዮጵያውያን ነገስ
ታት ነጊሶም እዮም። ሓያላት ኢትዮጵያውያን’ኳ ደኣ። ኣብ ቦታኡ
ከንርእዮ ከም ዝኾንና ከኣ ቅዱስ መጽሓፍ እውን ብቐጽሊ ካብ ዚዛ
ረበሎም ኢትዮጵያውያን እዚኣቶምን ካልኣትን እዮም።

ቀጺሉ ሂሮዶቱስ ብዛዕባ ሓደ «መሞነ» ዝተባህለ ካብ ወገግታ
ዝተባህለ ኣምላኽ ዚውለድ ንጉስ ኢትዮጵያ ይዛረብ። ነዚ ግን መለ
ኮታዊ ትውልዲ’ኳ ይሃቦ እምበር ንግብጺ ወይ ንኻልእ ገዚኡስ ኣይ
ብልን። በንጻሩ’ኳ ደኣ፣ ሓደ ንእንኮኡ ኣብ ልዕሊ ኢትዮጵያ ዝነገሰ
ንዚብሉ «ንሰሶስትሪ» ዝተባህለ ፈርዖን የቐርበልና። ሰሶስትሪታት
ግን ብዙሓት እዮም። ካብ 7ይ ከሳብ መበል 11 ሰርወ-ንግስነት ግብጺ
ማለት ኣብ ሞንጎ 1990-1780 ቅ.ክ. እኳ ሰለስተ ሰሶስትሪታት ንረ
ከብ (ዛኒኮሊ ገጽ 14)። ብዛዕባ ሰሶስትሪ ብዙሕ ግብጻዊ ጽውጽዎያት
ነበረ። ጽውጽዎያት ሰሶስትሪ ንቐዳሞት ግብጻውያን “ሰብ ዘይበጽሖ ጽንፍ
ታት ባሕርን ምድርን ዝበጽሖ ካብ ዝኾነ ነገስ ዝረሓቐ መገኻን ወፍርን ዝገ
በረ፣ ዝዓበየ፣ ዚወዳደር ዚብሉ ጥንታዊ ነገስና” ምእንቲ ምባል ዝዓ
ምበበ ንግብጻዊ ትምክሕተ ህዝቢ ዘርክእ ልብ ወለዳት ነበረ።

“ኣብ ክውነትን ኣብ ሓቅን ሰሶስትሪ ዚኸውን
ዘሉ ግን፣ እቲ ኣብ መበል 12 ሰርወ-ንግስነት ግብጺ

ዝነበረ፤ ጸኒሑ ከኣ እቲ ስሙ ናይ መበል 19 ስርወ-
ንግስት ገብጺ ንዝነበረ ሪፖብሊክ 2ይ፤ ከም ሳን ኩይት
ዘገልገለ ስነ-ዎኸረት ዝተባህለ ንጉስ እዩ።

(ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ 1928፤ ገጽ 5)

እታ ትግዛእን ትግዝእን ናይ ግብጺውያን ኢትዮጵያ ከኣ ካልእ
ዘይኮነስ ከምቲ ዝተጠቐሰ፤ ካብ ደቡባዊ ዶብ ግብጺ ክሳብ ኦባን ኣጥ
ባራን ዝነበረ ምስ ግብጺውን ቀጥታ ዚዋሃእ ዝነበረ ኩሻዊ ህዝብ
ታት እዩ። ቅድሚ ምጽኣት ሂክስስ (1780-1560 ቅ.ክ.) ግብጺውያን
ክሳብ ኦባውን ገዚእም ነበሩ፤ እዚ እዩ ኢትዮጵያ ዝብሉዎ።

ያታታት ሄሮዶቱስ ነዞም ምስ ግብጺ ዚዋህሉ ወይ ንግብጺ
እውን ከይተረፈ ዝገዝኡ «ኢትዮጵያውያን» ነገስታት ወትሩ ግዜ
ብጽቡቕ ይገልጽዎ። ዝኾነ ገበን ይፈጽም ከኣ፤ ኣብ ትሕቲ መግዛእቲ
ኢትዮጵያውያን ዝነበረ ህዝቢ ግብጺ፤ ብሞት ኣይቀጽዑዎን። ሃገሩ
ኣብ ምህናጽ ጥራይ ኣብ ማእቶት ይፈርዱዎ። ጸኒሖም ከኣ ባዕላቶም
ንግብጺ ይገድፋሉ።

“ናይ ላስታ ነገስታት ዛጉስ ያሊ ብኣምላሽ ዘይተዋህበም ንገስት ብዘይ
ሕጊ መንዚዖም ስለ ዝወህኑ፤ እቲ ወለዶ ሰለሞን ዝኾነ፤ ብኣምላሽ ዝተመርጸ
ሰለሞናዊ ንጉስ ይኩና ኣምላሽ ምስተቐልቀለ ሉይ፤ ህንካ በል መንገስተኻ ተቐ
በለና ኢሉም ንገስተም ኣረኪቦም” ምስ ዚብል ጽውጽዋይና ከኣ
ግሩም ይመሳሰል። ካብኡ ዚቕጽል ናይ ሄሮዶቱስ ጥቕሲ፤ እቲ ንካም
ቢዝ ዚምልከት እዩ። ካምቢዝ ብ529 ቅ.ክ. ዝነገሰ ፋርሳዊ ንጉስ፤
ግዝኣት ናይ ምስፍሕፋሕ ዓቢ ሀርፋን ነበሮ፤ ብሓጺር ግዜ ከኣ
ንግብጺ ሓዙ ንባህልታት ግብጺውን ኪቐድሕ ፈተነ። ካብኡ ቀጺሉ
ንካርታጅነ፤ ንሊብያ፤ ንኦባ ኪሕዝውን ፈተነ። ንብላሽ ግን።

(ኤንቺክሎፕሊድ ስተሪካ ካኒኤሊ 1987 ገጽ 128)።

ሄሮዶቱስ ኣብዚ «ኢትዮጵያውያን» ኢሉ ዚዋህእም ዘሉ ከኣ
ኦባውያን እዮም እምበር ካልእ ኣይኮኑን። ኣብ ልዕሊ ዚብኣምቢዝ
ንኦባ ዝተፈተነ እም ዘይተዓወተ ወፍሪ ከኣ ጽውጽዋይት ዓምበበ እሞ፤
ሄሮዶቱስ ከኣ ካብ ካህናት ግብጺ ኣኻኽቢሉ ኣብ ጽሑፍ ኣሰፈሮ።

ሄሮዶቱስ ብዛዕባዎም ኢትዮጵያውያን ዚብሉም ህዝቢ፤ ዘይብሉ
ነገር የልቦን። ብዛዕባ ህንዳውያን እውን ኣብ ዚዛረቡሉ ሕሉፍ ሓሊፉ
ከኣ።

“ኩሉም እዞም ዝተዛረቡሉም ህንዳውያን እዚኣቶም፤ ከም ኣንስሳ
ኣብ ቀድሞ ህዝቢ ይረኽቡ። ቀርበቶም ከኣ ዳርጋ ከምቲ ናይ ኢትዮጵያውያን
እዩ። ምስ ሓንቲ ሰበይቲ ኣብ ዚረኽቡሉ ዘመሓላልፉዎ ጾታዊ ዘርኢ፤ ከምቲ
ናይ ካልኦት ሰባት ጸዕዳ ዘይኮነስ ከምቲ ቀርበቶም ጸሊም እዩ። ከምሉእ እውን
ናይ ኢትዮጵያውያን” (ሄሮዶቱስ ገጽ 300) ይብል።

ብሓጺር ሕክያታት ሄሮዶቱስ፤ ብዛዕባ «ኢትዮጵያውያን» ዚብ
ሉም ናብ ዓውዲ ታሪኽ ኪኣትዉ እንተኾይኖም፤ ንሳቶም ዘይኮኑ
ኢትዮጵያውያንሲ እቶም ኢትዮፋጂ በላዕቲ ዓሳ ጥንታውያን ተቐ
ማጦ ኤርትራዊ ግማግም ቀይሕ ባሕሪ ዝነበሩ ኩሻውያን ከም ዚኾኑስ
ዳሕረዎት ግሪኻውያን ጸሓፍቲ ዚምስክሩዎ እዩ። (ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ 1928
ገጽ 37)።

ትርጉሙን ኣመጸጽኣኡን ብዘየገድስ፤ ቁዕሩር ዝኣፉ ነታ ቃል
ጥራይ በጥቁልካ ዝነበረን ዘይነበረን ጽውጽዋይካን ዘይጽውጽዋይ
ካን ታሪኽካን ዘይታሪኽካን ገፋፈጥካ ክትኩርዕ ምድላይ እምበኣር
ንወድ-ሰብ ዘሕስር እምበር ዘኸብርን ዘኸርዕን ኣይኮነን። ሓቂ ዘይ
ብሉ ዘበለ ከኣ ካብ ምጽልማት ኣእምሮ ወድ-ሰብ ሓሊፉ፤ ንምዕባለ
ኣይጠቅምን።

ጉዳይ ናይ ትማሊ ሓበሻውያን ናይ ሎሚ ኢትዮጵያውያን ከኣ
ካብዚ ዘሕፍር ኩነታት እዚ ዚወጽእ ኣይኮነን። እዚ ሎሚ «ኢትዮጵያ»
ዚበሃል ዘሉ፤ ናይ ምሉእ ዓድሓበሻ ሕጋዊ ወለዶን ወራሽ-ዎናን እዩ
ዚብል፤ ናይ ብሓቂ ሓያሉ ክፋላቲ ኣካል ናይ ትማሊ ዓድ ሓበሻ ከም
ዝነበረ ታሪኽ ዚምስክሮ ሓቂ እዩ። እው።

“ኣቐዲሙ ንገስት መርወ ዚወሃብ ዝነበረ ‘መንግስተ ኢትዮጵያ’ ዚብል ሹመት፤
ሎሚ ነቲ ካብ ዶብ ኢርተራን እንግሊዝ-ግብጺ ሱዳንን ክሳብ ኢጣልያዊ ሶማ
ልን ምድሪ ኪደያን ዚዝርጋሕ፤ ብ «ስዩመ እግዚኣብሔር» ወይ ንጉስ ጽዮንውን
ዝተባህለ ሰለሞናዊ መበቀላት ዚገባ፤ ንጉስ ንዚምሓደር፤ ዓቢ ግዝኣተ-ሃጺይ
ምእንቲ ምሕባር ብወግዒ ይዘውተር”።

“ስነ መበቀሉ ካብቲ ‘ኣይቲዮፕ’ ዚብል ገሪኻዊ ቃል
ዝኾነ ኢትዮጵያ ዚበሃል ስም፤ ‘ዝሓረረ ገጽ ዘለዎ’
ጸሊም ሰብ ማለት እዩ። ብግዚኡ እዚ ኣጸዋወዓዚ
ካብ ግብጺ ንደቡብ ንዘበለ ኣፍሪቃዊ ክፍለ-ዓለም ኩሉ
ይወሃብ ነበረ። ካልእ ግዜ ከኣ ብገፊሕ ትርጉም ንም
ሉእ ምብረቕ ኣፍሪቃ ይወሃብ ነፋ”።

(ኮራዶ ሮሲ፤ 1935፤ ገጽ 9)።

ሳልሳይ ክፍሊ

ኢትዮጵያን ኢትዮጵያውያንን

አብ ቅዱስ ጽሑፋት

ሙሴን ኢትዮጵያዊት ሰበይቱን።

“ኢትዮጵያ፣ ኢትዮጵያዊ፣ ኢትዮጵያዊት፣ ኢትዮጵያውያን” ወዘተ.... ዚብል አስማት አብ ቅዱሳት መጻሕፍቲ ውሑድ አይኮነን። ነየነይትን አበይ ዝነበረት ኢትዮጵያን ብዘየገድስ ብፍላይ አብ ብሉይ ኪዳን እቲ ተርእዮ ጽዕቕ ኢሉ ደኣ ይርከብ።

አብ ውሱንን ዝተፈልጠን ናይ ታሪኽ መዋዕል ተቐልቂሉ ክነሱ ብፍላይ ናይ ምሁራን ሞዳ Moda ኮይኑ እናተለምደን እናተዘርግሐን ዝኸደ አጠቓቕማ እዩ።

አብ 4ይ ወይ 3ይ ዘበን ቅ.ክ. ብሉይ ኪዳን ካብ ዕብራይስጢ ናብ ጽርኢ ወይ ግሪኽ አብ ዝተተርጉመሉ፣ ነቲ «ኩሽ» ዚብል ስም፣ ብግሪኽ ምእንቲ ምጽዋዕ፣ በቶም ሰብዓ ሊቃናት ዝተባህሉ፣ አብ ግብጺ ኩይ ኖም ዝተርጉሙዎ ዝአተወ ግሪኻዊ ቃል ምዃኑ ኣቐዲሙ ተነጊሩ ኔሩ።

አብዚ ዚሰዕብ ገጻት እቲ ተርእዮ ክላዕ ክንደይ ምዃኑ ምእንቲ ምግምጋም ንኣያሉ ካብቲ «ኢትዮጵያዊ ጥቕስታት» ክንሓልፎ ኢና። “ኢትዮጵያ፣ ኢትዮጵያዊት፣ ኢትዮጵያዊ፣ ኢትዮጵያውያን” ንዚብል ቃላት ከኣ አብ ውሽጢ [] ቅኑዕ ርቡዕ ኩርናዕ፣ “ኩሽ፣ ኩሻዊት፣ ኩሻዊ፣ ኩሻውያን” ዚብል ቃላት ኪውሰኹሉ እዩ። ከምኡ ተገሩ ዘሉ እቲ ምድንጋር አበይ ምዃኑ ምእንቲ ምብራህ እዩ። ከከም ዘድለዩ ከኣ መብርሀታት አይኪጉድሉን እዩ።

አብ ኦሪት ዘጽላት ምዕ. 2፣ 15 ከምኡ እውን አብ ፍቕዲ 21 ኢና ቁሊሕ ክንብል፡-

ብ1500 ቅ.ክ. አቢሉ አብ ግብጺ ተወሊዱ ዚበሃል ዕብራዊ ሙሴ ሓንቲ ኢትዮጵያዊት ከም ዝተመርፀወ አብ ቅዱስ ጽሑፋት ይንበብ እዩ። ከም ኩሉም አብ ትሕቲ መግዛእቲ ግብጺ ዝወደቐ አሕዋቱ ዕብ ራውያን ዕሸላት፣ ገና ከይተወልደ ከሉ፣ ናብ ፈለግ ኒል ኪድርበ ተፈ ሪዱ ዝነበረ ሙሴ፣ ፍልይ ዝበለ ዕድል ከም ዘጋጠሞ ቅዱስ ያታ ይዛ ረብ። ንሙሴ ያኢ ሓንቲ ንል ንጉስ ካብ ፈለግ ኒል አድሓነቱ። እታ

ልዕልቲ ሃት-ሸፕ-ሱት ዝተባህለት ነበረት። ብቋንቋኣ ካብ ማይ ወይ ካብ ውሕጅ ዝደሓነ ከም ማለት ከኣ፡ «መሴ» በለቶ። (ዘጽ. 2:10)። ከም ናይ ጡብ ውላዲ እውን ኣብቲ ቤተ-መንግስቲ ኩስኩሳን መልሚላን ኣዕበየቶ።

ሃት-ሸፕ-ሱት ንል ቁትሞስ 1ይ፡ ሓውቶም ንቁትሞስ 2ይን 3ይን ኣብ መበል 18 ስርወ-ንግስነት ግብጺ ዝነበረት እያ። ቁትሞስ 1ይ ኣቦ ሃት-ሸፕ-ሱት እዩ ነቶም ሂክሶስ ዝተባህሉ ኣብ ግብጺ ነጊሶም ዝነበሩ ሴማውያን ዝሰጉጉ።

(ግርሰቶን 1959፡ 78 126)።

ብሓመ-ሸተ መራኽብን 550 ሰባትን ዝቐመ መርከባዊ ጭፍራ ንቐይሕ ባሕሪ ከላዕ ገምገም ሰምሃር ዘውራረት፡ ነቲ ወፍራ ኣብቲ ኣብ ደይሪ ኣል ባሕር ዚርከብ ሓወልቲ ኣስኢላቶ ዘላ ከኣ ሃት-ሸፕ-ሱት እያ። ሃት-ሸፕ-ሱት ቅድም ምስ ኣሕዋታ፡ ጸኒሓ ግን ንብሕታ ነገሰት። መሴ ከኣ ኣብዚ ዝለዓለ ፖለቲካውን ባህላውን ጸፍሒ ኣብ ቤተ-መን ግስቲ ናይ ግብጺ ዝዓበየ ነበረ። ምናልባት ፈርዖን ናይ ምዃን ዕድል እውን መጋጠሞ ኔሩ።

መሴ ግን መበቆሉ ዘከረ ንህዝቡ ከኣ ኣይረስዐን ጥራይ ዘይኮ ነስ ምስ ጭቁን ህዝቡ ተሰለፈ። በዚ ምኽንያት ከኣ ስደት ኣጋጠሞ፡ «ፈርዖን ብዛዕባቲ ጉዳይ ኪዝረብ ምስ ሰምዐ፡ ንመሴ ኪቐተሉ ደለዎ። መሴ ግን ካብ ፈርዖን ሃዲሙ ኣብ ዓድምድያን ሰፈረ። ኣብ ጥቓ ሓደ ዒላ ከኣ ኮፍ በለ።

ሓደ ናይ ሚድያም ካህን ሾብዓተ ኣዋልድ ደቁ ነበራ። ማይ ኪቐድሓን ነተን ናይ ኣቦላን መጋርያ ከኣ ንብላ ኪመልኣለንን ከኣ ናብሉ መጽሓ። ንሶተ መጺኦም ገን ሰጉጉወን። ሽዑ መሴ ተንሲኦ ዘረዋለን፡ ንመጋርያኣን እውን ማይ ኣስተዋለን። ንሳተን ከኣ ናብ ረወል ኣቦላን ተመልሳ ኦሞ ኣቦላን ከኣ፡ «ኣንታይ ድኣ ሉምስ ቀልጢፍከን ተመሊስከን» በለ። ንሳተን ከኣ፡ «ሓደ ግብጻዊ ካብ ኣእዳው ንሶተ ኣናጊፋና፡ ማይ ቀደሙልና፡ ነተን መጋርያ ከኣ ኣስተዋወን» በላሉ። «ኣበይ ኣሉ፡ ምእንቲ ምንታይ ደኣ ገዲፍከናሉ፡ ጸውዑሉ፡ እንጊራ ክበልዕ ይም ጸእን፡ በለን ንሱ ነተን ደቁ፡ መሴ ምስቲ ሰብኣይ ኪቐመጥ ሕራይ በለ። እቲ ሰብ ኣይ ዚፖራ ንሱ ኪምርባዎ ንመሴ ሃቦ (ዘጽ. ምዕ. 2፡ 15-21)።

ያታዊ ዝኾነ ናይ ሚድያን ኣከባቢ፡ ብምብራቕ ወሽመጥ ዓቕባ እዩ (ኣ ቢቢያ 78፡ ምልክታ 11-12) እምበር ከቶ ኣብ ኣፍሪቃ ኣይን

በረን። እቲ ንምድንጋር ዘገልግል ዘሎ ግን፡

“ግርያምን ኣሮንን ቦታ ተመርዕዩዎ ዝነበረ ኢትዮጵያዊት [ኩሻዊት] ሰበይቱ ምኽንያት ኣንጻር መሴ ኣጉረምረሙ” (ዘዕ. 12 ሀ) ዚብል እዩ። ምናልባት ኪኸውን ዚኸእል፡ ኣብ ከባቢ ወሽመጥ ዓቕባ ዝነበሩ ሚድያውያን እውን መበቆሎም ኩሻዊ ኔሩ እዩ። ወይ ከኣ ነንበይኖም ዝኾኑ ኣወሃሃድቲ ኦሪት ዘፍጥረት ኦሪት ዘህልቑን ዝተጠቐሙሉ ያታታትን ሰነዳትን ነንበይኑ ዝምንጩ ኔሩ ኪኸውን ይኸእል።

እቲ ኩይኑ እቲ ግን ብ605-597 ቅ.ክ. ኣቢሉ ዝተጸሕፈ ትም ቢት እምባቆም ንምድያናውያን ኣግሂዱ «ኩላን—ኩሻውያን» (እም ባቆም ምዕ. 3፡7) ይብሎም። ናይ ነቢ እምባቆም ኩላን ከኣ ኣብ ኣፍሪቃ ዘይኮነስ ኣብ ሓውሲ ደሴት ሲናይ ዝነበሩ ነገዳት እዮም (ኣ ቢቢያ 78 1478)። “መሴ ካብ ፈርዖን ሃዲሙ ኣብ ዓድሓበሻ ተዓቕቡ ፈደል ግእዝ ተማሂሩ ከይዱ፡ ምስ ናይ ግብጺ ሓዊሱ ዕብራዊ ፈደላት ምሂዙ፡ ሰለዚ ዕብራዊ ፈደላት መበቆሉ ግእዝ እዩ” ዚብል ደፋኒ ዝኾነ ሽሕ ጣናት እምበኣር ጥቕር ኣቢልካ ዝተማህዘ ሓሶት እዩ።

መሴ ንዓድሓበሻ ነኸሱም መጺኦ ኣብ ኢትዮጵያ ተዓቕቡ ኔሩ ምባል ከምሓላልፎ ዝደሊ ካልእ ሰዉር መልእኽቲ እውን ኣሎ፡ ንሱ ከኣ ቅድሚ 1500 ቅ.ል.ክ. ማለት ቅድሚ 3000 ዓመት ኣኸሱምን ንግስነት ኣኸሱምን ኔሩ ዚብል እዩ። እዚ ግን ወዮ ደኣ ክበልዕ ዝበለ ገደል ኣፋ ኩይኑ እምበር፡ ምስ ወዮ ሰሎምናዊ መበቆል ዚንየት ምምስራት ንግስነት ኣኸሱም ይጋጮ። ሰሎምን ንባዕሉ ቅድሚ 950 ቅ.ክ. ኣብ ዓለም ስለዘይነበረ።

ነብያትን ኢትዮጵያን

ኩሎምኳ ዘይኮነስ፡ ሓያሎ ነብያት ብዛዕባ ኢትዮጵያ ወይ ኢትዮጵያውያን ይዛረቡ። ዘበነ ነብያት ዚበሃል፡- ንሻምናይ፡ ንሓምሻይ፡ ንራብዓይ ዘበናት ቅ.ክ. ዘጠቓልል እዩ። ስለዚ ከኣ፡ ኣብዚ ዚጥቀስ ዘሎ መዋዕላት፡ ኣብ ኢየሩሳሌምን ከባቢኣን ዝነበሩ ነብያት፡ ምስ ቶም ሽዑ ዝነበሩ ናይ እስያን ግብጽን ሓዊሶም፡ ነታ ዘይትፍለጥ ዝነበረት፡ ወይ እውን ምናልባት ዘይተፈጥረት ናይ ሓበሻት ኣክሱም «ኢትዮጵያ» እናበሉ ኪዛረቡላስ ዘይመስል እዩ። ንሳቶም ኢትዮጵያ እናበሉ ዚጽውዑወን ካልኣት ንግስነታት ኔረን ኪኾና ኣለወን። ካብኣን ሓንቲ ግብጺ ወይ ከኣ እታ ብደቡባ ዝነበረት ኑቢያዊት ኢትዮጵያ እያ። ብዛዕባ ኢትዮጵያ ዚዛረቡን ዚጠቕሱን ኣብዚ ተጠቒሶም ዘለዉ ነብያት፡-

- ነቢ ኢሳያስ
- ነቢ ሀዝቅኤል
- ነቢ ኤርምያስ
- ነቢ ጸፎንያስ

ወዘተ.....

እዮም። እዚ ዚስዕብ ንርእ፡-

ናይ ቅድመ-ስደት ነብያት እውን ዚበሃሉ ብ538-450 ቅ.ክ. ካብ ዝነበሩ ሓደ፡ ነቢ ኢሳያስ፡ ኣሲርያዊ ዕብለላ ኣብ ዝነበረሉ እዩ ተልእኾኡ ዚፍጽም ዝነበረ። እዚ ዚስዕብ ትንቢቱ ናብታ ናይ ሽዑ ግብጺ ዚቐንዐ እዩ።

ኣብቲ ግዜ፡ ዝነበረ ናይ ኢየሩሳሌም ንጉስ ሀስቅያስ፡ ኣንጻር ኣሲርያ ኪጻን ምእንቲ ኪሓቱ ናይ ግብጺ ኣምባሳደራት ይገብሩዎ ንዝነበሩ ምድፍፋኣት ኢሳያስ ኣትሪሩ ተቓወመ (ኣ ቢቢያ፡ ገጽ 1150፡ ምልክታ ቱ.2)። ነቢ ኢሳያስ ንእስራኤል ምስ ግብጺ ከይተሻሩ ዚቃወም ዝነበረ ካብ ስቕ ኢሉ ኣይኮነን። ነታ ዝነበረት ፖለቲካዊት ኩነታት ጽቡቕ ጌሩ ገምጊሙዋ ነበረ። ምክንያቱ ከኣ ኣብቲ ግዜ እቲ ኣብ ቅድሚ ኣሲርያ ደው ኪብል ዚኸእል ሓይሊ ኣይነበረን። ምስ

ግብጺ ምሽራው ንጥፍአትካ ምቅልጣፍ ጥራይ ነበረ። ከምኡ ከአ ኮነ። አብ ትንቢት ኢሳያስ «ኢትዮጵያ» እትባላ ዘላ ኩሻዊት ግብጺ ማለት ብዝሕ ዝበሉ ኩሻውያን መራሕቲ ኩናት ዝነበሩዋ ግብጺ ኢያ። ቅዱስ ጥቕሲ ይስዕብ፡-

“በኸንዮው ላፍላጋት ኢትዮጵያ [ኩሻያ] ዚርከብ፡ ልሉኻት እውን በተን ላብ ልዕሊ ማይ ዘንላፍፋ ናይ ጳጳርስ ዕብርታት ብባሕሪ ዚልእኹ፡ ዚዝ-ዚዝ ናይ ዚብሉ ሓሽራት ዓፄ ወይሉሉ! ላንቱም ፈጣናት ተለላኸቲ፡- ናብታ ነዊሕ ዝቐመቱን ከደራይን ዝህዝባ ሃገር፡ ናብታ ካብ ሕጂ ኣትሒዙ ንኹሉሳዕ ተፈራሃይ ዝኾነ ህዝቢ ዘለዎ፡ ናብታ ሓያልን ዕውተን ብወሓይዝ ዝተለንጠቐትን ሃገር ኪፋ (ኢ.ሳ. 18፡ 1-2)”። ዝብል እዩ ከእ።

ብዛዕባ ኢትዮጵያን ኢትዮጵያውያን ዚበሃሉን ነቢ ኢሳያስ ዚዛረቦ ካልእ እውን አሎ። አብኡ ሓንቲ «ላኪሽ» ዝተባህለት ከተማ ትጥቀስ። ላኪሽ ብ1400-587 ቅ.ክ. አብ ዶብ ይሁዳ እትርከብ ዝነበረት፡ አንጻር ወራራት ፍልስጢኦምውን ተዓጢቓ ዝቐመት ዕርዳዊት ከተማ ነበረት። ካብቲ «ጋት» ዝተባህለት ፍልስጢኦማዊት ማእከል ከእ፡ ገለ ዓሰርተታት ኪ.ሜ. ጥራይ ዝረሓቐት ነበረት። ላኪሽ ዝነበረትሉ ቦታ ሎሚ «ተል-ደው-የር» ተባሂሉ ዚጽዋዕ፡ 35 ኪ.ሜ. ካብ ጋዛ ንምብራቕ ዚርከብ ቦታ እዩ። ኩዕታታት ላኪሽ አብዚ ግዜ’ዚ ሓደ ካብቲ ዝሃብተመ ናይ ታሪኽ ሰነዳት ዘበርክት ዘሎ ስነ ጥንታዊ ገምጃ እዩ።

አብ ግዜ ህዝቅያስ 717-689 ቅ.ክ. ሓደ ቲርቃህ ዝተባህለ ንጉስ ሓበሻ ያኢ ኔሩስ ንጉስ አሶር ምእንቲ ኪወግእ ናብዚ ዝተጠቐሰ አከባቢ ከይዱ ኔሩ ኪበሃል ከእ እኳኳ አይከአለን።

ብስነጥንታዊ ተረኽቦ ዝተረጋገጸ ታሪኽ ከም ዝምስክሮ፡ ብደቡብ ግብጺ ዝነበሩ ኩሻውያን [ኢትዮጵያውያን]፡ አብ ምጅማር ታስዓይ ዘበን ቅ.ል.ክ. አቐዲሞም፡ አብ ናፓታ ዝማእከሉ ኩሻዊ ንግስነት አቐሞም ነበሩ።

“ንግብጺ ሒዞም ክላዕ ምግዛእ ዚሓክል ሓይሎም እውን ነበሩ። ሓሙሽተ ካብ ነስታቶም”። ናይ መበል 25 ፈርዖናዊ ስርወ-ንግስነት ግብጺ ተባሂሎም ይዝከሩ እዮም።

(ሮላንድ ኦሊቨር፡ ጆን ድ. ፈጅ፡ 1975፡ 41)

ንጉስ ቲርቃህ ከእ፡ ካልእ ዘይኮነስ ብ726-663 ቅ.ክ. ከም ዝነበረ ብሰነድ ታሪኽ ዝተረጋገጸ መጠረስታ ፈርዖን ናይ 5 ኩሻውያን ጉይቶት ግብጺ እዩ። ኩሻዊ ፈርዖን ስለዝነበረ ከእ ብጽርኢ «ኢትዮጵያዊ» ተባህለ። ትንቢታዊ ጥቕሲ እምበኣር ይቐጽል፡-

“ኢሳያስ ከእ ከምዚ በሉሞ፡- ንጉይታኹም ከምዚ በሉዎ፡ እግዚአብሄር ከምዚ ይበል ላሉ፡ በቲ ጊላዩ ንጉስ አሶር ኪጸርፋ፤ ዝሰማዕካዮ ቃላት ላይት ፍራህ። እንሆ ላነ መንፈስ ኪህቦ እዮ። ወረ ሰሚዑ ከእ ናብ ሃገሩ ኪምለስ እዮ። ላብ ሃገሩ እውን ብሲፍ ኪውድቐ እዮ”።

“ራብላቀ [እቲ ዓቢ ኣሰላፊ ዋንጫ] ተመልሰ። ኪዋጋእ ረኽቦ። «ቲርቃህ ንጉስ ኢትዮጵያ [ኩሻያ] እንሆ ኪወግኣካ መደሉ ላሉ» ኪብሉ ሰሚዑስ፡ ዕርዳካ ካብ ላኪሽ ከም ዝለቐቐ ከእ ተሰሚዑ ነበረ”። (2ይ ዘነ. 19፡9)።

ገና ናይ ነቢ ኢሳያስ ኢትዮጵያ ጠቀስ ትንቢታት፡-

“አብቲ ገዢቲ ኣምላኽ ብኢስያስ ወድ ሞዋጽ ገሩ ተዛረበ፡- ግድ፡ ካሻ ካብ መዓንጣኻ ፍታሕ፡ ካብ ኣላጋርካ ሳእኒ እለ’ ኢሉ ተዛረበ። ንሱ ከእ ዕራቕን ብዘይሳእንን ብምኻድ ከምኡ ገበረ። ኣምላኽ፡ ከምቲ ኢስያስ ኣገልጋልዮ ያኢ ተዮጵዮ ንግብጺ ናይ ፋል ተእምርቲ ኪኸውን ንሰለስተ ዓመተ ዕራቕን ብዘይሳእንን ዝኸደ፡ ንጉስ ኣሲርያ ከእ፡ ንምፋኻት ግብጽን ንፍጊደታት ኢትዮጵያን፡ መንእሰያት ኣረገገተ ዕራቕም ብዘይሳእኒ፡ ብጥራይ ምዓብርም ከምኡ፡ ሕን ከተ ግብጺ ገሩ ኪወስዶም እዮ። ናይ ተስፋሎም ቀላሕታ ብዝኾነት ኢትዮጵያ፡ ናይ ከብረተም ምኽንያት ብዝኾነት ግብጺ ከእ ኪስምብዱን ኪሓንኩን እዮም”።

(ኢሳያስ 20፡ 2-5)።

ንግብጺ እንተደለ ኢትዮጵያ፡ እንተደለ ግብጺ ይብላ ከም ዘሉ ከእ፡ ካብዚ ዚበርህ መረዳእታ የልቦን። ኣበሃህላኡ ካልእ ዘይኮነስ፡ “ንኣሸዶድ (ወይ ኣስዶድ) ኪሕገዙ ዚመጽኡ እሞ፡ ተሳቂርም ንዝተማረኹ ግብጺውያን ክጋጥሞም ዘለዎ ዕድል ብምስላ ምእንቲ ምግላጽ ነበረ” (ላ ቢቢያ፡ 1153፡ ምልክታ ቱ. 2-4)።

ምኽንያቱ ከእ ናይ ግብጽን ከባቢኣን ኩሽ ወይ ኢትዮጵያውያን፡ ንዕብራውያን ሓድሓደ ግዜ ጸላእቶም ሓድሓደ ግዜ ከእ ሰብ ኪዳኖም ኔሮም፡- “ኣብ መንጋጋኻ ምሓንገጋ ክገብር እዮ፡ ንኣኻ ምስ ኩሉ ሰራዊተካ፡ ኣፍራስን ፈረሰይናተን ኩላቶም ድርቂ ዝለበሱ፡ ብዙሓት ከእ ዋልታን ገለበን ዘለዎም፡ ኩላቶም ሰይፊ ዝሓዙ ምስኣታቶም እውን ሰብ ፈረሰን ኢትዮጵያን

ፋጥን ኩሉም፡ ዋልታን ቁራዕ ርእሰን ዘለዎም ገይረ ከወጽዮ ኣሃ እዮ” (ሀዘቅ. 38:45) ዚብል ንኣብነት ከምኡ ስለ ዝኾነ እዩ።

ናብ ነቢ ሀዘቅኤል ንሕለፍ።

ነቢይ ሀዘቅኤል ኢትዮጵያ ዚብላ እውን ብዘይ ውልውል ንግ ብጸ እዩ። ፑት [ፑንት፡] ሉድ ወዘተ... ከኣ ርእሰን ከኢሊን ይጥቀሳ። ቅድም ኢሉ ኣብ (ምዕ. 29:3)፡ “ኣብቲ ሩባ ዘሉኻ ባቢ ሓርገጽ ዝኾነካ ፈር ዖን ንጉስ ገብጸ...” ኢሉዎ ኔሩ እዩ።

ናይቲ መዋዕል ዓለምለኸዊ ፖለቲካ፡ ናይ ተነባዪ ስምዒታት ምስ እትዕዘብ ከኣ ናይ ሀዘቅኤል ኢትዮጵያ ተበ-ናፓታ ዝማእከላ ግብጸ ክትከውን ኣለዋ። ብ597-593 ቅ.ክ. ኣቢሉ ዝተጸሕፈ፡ ናይ ምዕ. 30፡ 4-9 ትንቢት ሀዘቅኤል ይቐጽል፡-

“ናብ ግብጸ ሰይፈ ኪመጽእ እዩ። ኣብ ግብጸ ረሳታቲ ምስ ወደቁ፡ ሃብታ ምስተወሰደ፡ መስሪታታውን ምስተነቓቓኸ ኣብ ኢትዮጵያ ናዕቢ ኪህሉ እዩ። ኢትዮጵያ፡ ፑት፡ ሉድ፡ ኩሉ ዓድዓረብ፡ ኩብ ከምሉ እውን ደቅታ ኪዳን ዝኣ ተወት ዓዲ ምስኣታታም ብሰይፈ ኪወድቁ እዮም።

“ኣምላኽ ከምዚ ይብል ኣሉ፡- እቲም ንግብጸ ዚድገፉ ኪወድቁ እዮም። እቲ ዕቡይ ሓይላ እውን ኪወረድ እዩ። ካብ ሚግዶል ጀሚሩ ክሳብ ሲነ ኣለዎን ኣብ ሰይፈ ኪወድቁ እዮም ይብል እግዚኣብሔር ኣምላኽ። ምስተን ዘባደማ ዓድታት ከኣ ኪባድሙ እዮም። ከተማታታም ከምተን ዝፈረሳ ከተማታት ኪኾና እዮን። ኣብ ግብጸ ሓዊ ምስ ኣትድኩ፡ ደገፍታ ዘበሉ ኩሉም ኪሕምሸኹ እዮም እሞ፡ ኣነ እግዚኣብሔር ምዃይ ኪፈልጡ እዮም። በታ መዓልቲ እቲኣ፡ ነታ ኣሉኹ እትበል ኢትዮጵያ ምእንቲ ኪለምብዓዋ፡ ካብ ቀድመይ መርከበይና ታት ልሉኻት ኪወጽኡ እዮም። እንሆ ይመጽእ ኣሉም ከመዮ ዕለተ ግብጸ ፍርሃተ ኪኾውን እዩ። ኪብል ከኣ የፈራርህ። (ሀዘቅ. 30፡ 4-9)።

ታሪኽ ዓለም ከም ዘረጋግጽ፡-

“ንሓጺር እዋንኳ ደኣ ይኹን እምበር፡ ኩሻዊት ናፓታ ናይ ጥንታዊ ዓለም ርእሰ-ከተማ ኩይና ነበረት። ነገስታታ ከኣ፡- ምስ ጢርስ፡ ምስ ሲዶን፡ ምስ እስራኤል፡ ምስ ይሁዳ ውዲት ይኣተዉ ነበሩ። እና ዓበዮ ይኸይድ ንዝነበረ ድንፈዕ ኣሶር ምእንቲ ምዕጋት ዚገበር ዝነበረ ከንቱ ፈተነ” (ሮላንድ ኦሊቨር፡ ጆን ድ. ፈጅ፡ 1975፡ 41)።

ናይ ኣምላኽ መጋበርያ ብምዃን፡ ኣንጻር ግብጽን ሰብ ኪዳናን ዝኾና፡- ኢትዮጵያ [ኩሻ]፡ ፑት፡ ሉድ፡ ዓድ፡ ዓረብ፡ ኩብ ወዘተ... ኪመጽእ ምዃኑ ብኣፍ ነቢ ዚንገረሉ ዘሎ ዘይምሕር በዓል ሰይፈ ከኣ ካልእ ዘይኮነስ፡ ብ605 ቅ.ክ. ናይ ኣቦኡ ንግስነት ዝወረሰ፡ ናቡከዶነጾር ካልኣይ ዝተባህለ፡ ዓጋቲ ዘይብሉ ንጉስ ነበረ። ሀዘቅኤል ካብ ዝተነበዮ ኣብ ምድሪ ዝወደቐ ኣይነበረን። የግዳ ካብቲ ዝበሉ ንኣዕሊኳ ደኣ ምዓት ተራእዮ እምበር።

“ጥፍኣት ግብጸ ገን ተሎ ቢሉ ተፈጸሙ ነበረ። ብ676 ቅ. ክ. ማለት፡ ኣብ ገዜ ፈርዖን ቲርቃህ፡ ብኢሳርሓዶን ዝተመርኩ ኣሳራውያን ንታሕተዋይ ግብጸ ሓዙ። ብ666 ቅ.ክ. ብኣሉርባሊ፡ ተመሪሖም ንኣዕለዋይ ግብጸ ኣጥቀፁ። ድሕርዚ ቁሩብ ዓመታት ከኣ [ኩሻዊት] ተበ ንመጀመርያ ገዜ ብዘስካሕክሕ ተራሰየት”። (ሮላንድ ኦሊቨር፡ ጆን ድ. ፈጅ 1975 41)።

ኢየሩሳሌም እውን ብ587 ከም ዘይነበረት ክሳብ ምዃን ተደም ሰሰት። ናቡከዶነጾር ካልኣይ ከኣ ንሀዘቢ እስራኤል ብምሉኡ ጨወዮ። (ዛኒኬሊ 1987፡ 252)። እቲ ትንቢት ብዘስካሕክሕ ተፈጸመ።

ነቢ ኤርሚያስ

ነቢ ኤርሚያስ ኣብዚ ንኢትዮጵያውያን [ኩሻውያን] ኣጸባቢቐ ዚፈልጦም እዩ ዚመስል። ኣብ ኣፍሪቃ ኮለላ ጌሩ ኔሩ እዩ ክንብል ግን ከቶ ኣይንኸእልን። እቲ ኣይቀይሕ ኣይጸሊም፡ ካብ ናብ ምጽላም ናብ ምቕያሕ ዘበለ «ክደራይ» ሕብሮም ግን፡ ንኤርሚያስ ዓቢ ናይ ኢትዮጵያውያን [ኩሻውያን] መለለዪ ጠባይ እዩ። ነኳዕ ነኳዕ ወይ ኣዶሎዋይ እምበር፡ ጸዕዳ ወይ ጸሊም ነብሪ ከም ዘየልቦ ከኣ፡ ጸዕዳ ወይ ጸሊም ኢትዮጵያዊ [ኩሻዊ] እውን የልቦን እሞ፡ ናይ ኢትዮጵያውያን ፍሉይን ግዳማውን መለለዪ ጠባይ፡ ኣብ ሕብረ-ቐርብት ጥራይ ኣይኮነን። ኣውራ ኣውራ ኣብ መሸከሉምን ቅርጽ ሰብነቶምን እምበር። ብዝኾነ ግን፡ ትንቢት ኤርሚያስ ሓጺር እዩ፡-

“ሓይ ኢትዮጵያዊ [ኩሻዊ] ሕብረ-ቐርብቱ፡ ወይ ከኣ ነብሪ ተኸዕ ተኸዒ ባቱ ኪቐይሩ ይኸእሉ እዮም” (ኤር. ምዕ. 13:23)። ዚብል ሕቶ ጥራይ እዩ። ክንድዚ ፈልዩ ክሳብ ዚዛረበሉም ብዛዕባ ኢትዮጵያውያን [ኩሻውያን] ዝነበሮ ኣፍልጦ ግን ናይ ቀረባ ከባቢኡ እምበር፡ ናይ ርሑቕ ኢትዮጵያውያን [ኩሻውያን] ከምዘይኮነ ከኣ ኣጸባቢቐ የረጋግጽ። ነቢ ኤርሚያስ ኣብ 8ይ-587 ቅ.ክ. ከባቢ ነበረ።

ነቢ ጸፎንያስ እውን ዚብሎ አለዎ።

አብ ቦታኡ እንዕዘቦ ኦሪት ዘፈ. ምዕ. 10 ከም ዚሕብሮ፡ እቲ ዓቢ ስልጣነታት ባቢሎን ንባዕሉ እውን ብኩሻውያን (ኢትዮጵያውያን) ህዝብታት ዝተደኩነ፡ ህላውኡን መዋዕሉን እውን ብታሪሽ ዝተረጋገጸ እዩ። ኣብዚ ግዜዚ “ባቢሎን ተበሃል፡ ዘዊ ተበሃል ኣይነበረትን፡ ኣብ ኣብ ምድረ ባቢሎን ነበሰ ወክፈን ነብሰን ዝኸላላ ነጻ መንገስቲ ዝኾና ከተማ ታተ ኣይነበረን” ኢሉ ኪምጉት ዚኸእል ዘሎ ኣይመስለንን። እዞን ስልጣነታት እዚአተን ብርግጽ ኣብ እስያ እምበር ኣብ ኣፍሪቃ ኣይነበራን። ጸፎንያስ ዚሃረበሎም ኢትዮጵያውያን እምበኣር እስያውያን ወይ ከኣ ናይ ሰሜን ኣፍሪቃ ግብጻውያን ጥራይ እዮም ክኾኑ ዚኸእሉ። ትንቢት ጸፎንያስ ከኣ፡—

“ወላ ንስኻትኩም ኢትዮጵያውያን [ኩሻውያን] ናይ ሰይፈ ኣምላኽ ገዳያተ ክትኮኑ ኢኹም፤ ንሱ ኣእዳዉ ንሰሜን ኣቢሉ ኪዘርገሕ እዩ። ንኣቦር ኪድምስሳ፡ ንዘዊ ከኣ ከም ንቕጽ ምድረ-በዳ ኩይና ከም ኦተጽሙ ኪገብራ እዩ” (ጸፎን. ምዕ. 2:12)። ዚብል ምናርራህ እዩ። ኣብዚ’ውን ነታ ዘይፈልጣ ወይ እውን ኣብቲ ግዜቲ (640-630 ቅ.ክ.) ህላውኣ ብታሪሽ ገና ዘይተፈልጠ ዓድ ሓበሻ ይዝረብ ኣሎ ኪበሃልዶ ይከኣል እዩ፤ ህላው ኣኸሱም ብታሪሽ ዚፍለጥ፡ ኣብ 1ይ ዘበን ድ.ክ. ጥራይ እዩ። ወላ ቅድመኡ ብጸፎንያስ ተፈሊጣ እንተኾነት’ውን፡ ጸፎንያስ ነቶም ዋናታት ኣኸሱም ደቡብ ዓረባውያን ኩሻውያን (ኢትዮጵያውያን) ኪብሎምስ ኣይኸእልን። ምኽንያት እውን ኣይነበሮን።

ዜና መዋዕል።

ኣብዚ እቲ ቀንዲ ተዋሳኢ ዝኸውን ዘሎኳ ሓደ ሲሳቕ ዝተባህሉ ንጉስ ግብጺ ምዃኑ እዩ። ሲሳቕ ግን እልቢ ዘይብሎም ኣፍሪቃውያን ሰራዊት ዘኸተለ እዩ። ገለ ካብኣታቶም ያኢ ደቂ ምብራቕ ኣፍሪቃ እዮም ኔርም፡ ዚብል ጽዋታት እውን ኣይሳኣንን (ቢቢያ 537)። ነቶም «ሱኪያውያን» ጥራይ እዩ ግን፡ ብዛዕባ ሱኪያውያን፡— “ሱኪ፡ ሃሳኪያ፡ ኣህ ሱክ” ወዘተ... ዚብል ናይ ሰሜን ኤርትራን ምብራቕ ሱዳንን ውዕጪዕ መዘኻኸሪ ኣስማት ትዝ ይብለካ። መረጋገጺ ግን የብሉን። እቲ ጥቕሲ፡—

“ንንጉስ ርብላም ኣብ ሓምሸይቲ ዓመቱ ካብ ኣምላኽ ስለ ዝሸፈቱ፡ ሲሳቕ ንጉስ ግብጺ ንኢየሩሳሌም ደቦ። ሽሕን ክልተ ሚኦትን ሰረገላን ሰባ ሽሕ ፈረስ ይናን ኣኸቲሉ ከኣ መጽሓ። ካብ ግብጺ ቁጽሪ ዘይብሉ ህዝቢ ማለት፡— ሊብያ ውያን፡ ሱኪያውያን፡ ኢትዮጵያውያን ከኣ ምስኡ መጽሓ። ነተን ዝተባረደ ከተማታት ሓዘ፡ ናብ ኢየሩሳሌም እውን መጽሓ (2ይ ዜና መዋ. 12፡ 2-4)” ዚብል ንኣፍሪቃ ምናልባት ብሊብያ ጥራይ ዚፈልጣ እዩ። ነቶም እልቢ ዘይብሎም ሰራዊት ከኣ ካብ ግብጺ ከም ዝመጽኡ ኣግሂዱ ይገልጽ።

ሲሳቕ “መበቀሉ ሊብያዊ እዩ ዚበሃልኳ እንተኾነ ብሓቂ ንን ካብ 950-929 ቅ.ክ. ዝነገሰ፡ ነቲ መበል 22 ስርወ-ንግስነት ግብጺ’ውን ዝመስረተ ግብጻዊ ፈርዖን እዩ” (ኣ ቢቢያ ፲፰ 439፡ ምልክታ ቊ. 40) እዚ ፈርዖን’ዚ ኣንጻር ኢየሩሳሌም ወፍርታት ኣልዒሉ ነበረ። እዚ ናይ ግብጺ ወፍርታት ንእስራኤል ኸኣ፡ ብኣምላኽ ከም ዝወረደ መቐጸዕቲ ተወስደ። ወፍሪ ሲሳቕ ንሮብዓም፡ መጠን ዘይብሉ ፈሰስ ኪኸፍል ኣገደዶ (ኣ ቢቢያ፡ ፲፰ 443፡ ምልክታ ቊ. 26)።

ካልእ ሕክያ ናይ ዜና መዋዕል፡ ብዛዕባ ንጉስ ኣሳ ኣብቲ ብራእይ ዚፈልጥ ዝነበረ ሃናኒ ወይ ኻናኒ ዝተባህሉ ነቢ [i] ዝሃቦ ተግሳጽ ዚርከብ እዩ።

ናይ እስራኤል ንጉስ ኣሳ ብ911-870 ቅ.ክ. ምስ ናይ ከባቢኡ መጥዓውቲ የዘውትሮ ብዝነበረ ፖለቲካዊ ኪዳናት፡ ብነብያት ሕሱም ዝኾነ ተግሳጽ ወረዶ (ኣ ቢቢያ፡ ፲፰ 444 ዓ.ልክታ 18)። እቲ ጉዳይ፡—

“በቲ ገዜ’ቲ ዓና፤ እቲ በዓል ራእይ ናብ ኣባ ንጉስ ይሁዳ መጸሎ፡- ኣብ ንጉስ ሶርያ ስለ ዝተጸጋዕነ፡ ኣብ ኣምላኽ ገን ስለ ዘይተጸጋዕነ፡ እቲ ሰራዊት ካብ ኢድካ መለቐ። ኢተዮጵያውያን [ኩሻውያን] ኢብያውያን ደኣ ምስቲ ብዙሕ ሰረገላታትን ፈረሰይናታትን ዓቢ ሰራዊተዮ ኣይነበሩን፤ ኣብ ኣምላኽ ስለዝተጸጋዕነ ገን ኣብ ኢድካ ደኣ ዓበካ በሎ” (2ይ ዜና መዋዕል ምዕ. 16፡7) ዚብል እዩ። ኣደዳ ተግሳጽ ክሳብ ምዃን ኣባ ካብ ዝተሰማምሮም መጥፃውቲ ነገስታት ሓደ፡ ናይ ደምስቆ «ቤን ሓዳድ 1ይ» ዝተባህለ ንጉስ ነበረ (ኣ ቢቢያ፡ ገጽ 444፡ ምልክታ 18)።

ጸግዑ ኣብ ኣምላኽ ኣብ ዝኾነሉ ግዜ ክሳብ ክንደይ ዕዉት ክም ዝነበረ፡ ኢተዮጵያውያን፡ ኢብያውያን እውን ብኸመይ ኣብ ኢዱ ክም ዝወደቁ ዘዘኻኸር ዘሉ ሃና፤ ምናልባት ብዛዕባ እዚ ዚስዕብ ከይ ኮነ ኣይተርፍን፡-

ዚና መዋዕል ካልኣይ፡ ምዕ. 14፡8-15 ይቐጽል። ብዛዕባ እስራኤላዊ ንጉስ ኣሳን እቲ ኢተዮጵያዊ ዝተባህለ ዚራሕን እዩ ከኣ፡-

“ኣባ ከኣ ወላቱን ኩናትን ዚጸሩ፡ ሰለስተ ሚእቲ ሸሕ ካብ ይሁዳ ነበሩዎ” ክልተ ሚእተን ሰማንያን ሸሕ ወላቱ ዚጸሩን ፍለጻ ዚውርውሩን እውን ካብ ብን ይም ነበሩዎ። ኩሎም እዚላተም፡ ሓደላት ጀጋኑ ነበሩ። ዚራሕ እቲ ኢተዮጵያዊ [ኩሻዊ] ሓደ ሚልዮን ሰራዊትን ሰለስተ ሚእቲ ሰረገላን ሓዙ ኪወጋእ መጽሐ። ናብ መረሻ ከኣ መጽሐ። ኣባ ከኣ ኪገጥሞ መጽሐ እሞ፡ ኣብ ለሰ ሸሩታ ናይ መረሻ ንውግእ ተሰለፈ። ኣባ ናብ እግዚአብሄር ኣምላኹ፡ ጉይታይ፤ ኣብ ሞንጎ እቲ ብዝሐ ዘለዎን ኣብ ሞንጎቲ ሓይሊ ዘይበሉን ኪረድኦ ዚኸእል ብዘይካኻ ካልእ የልቦን እሞ፡ ናባኻ ተጸጋዕና። ነዚ ጭፍፍሊ ክንገጥመሉ ዝመጸእና ከኣ ብስምካ ኢናግሞ ሉ ኣምላኽና ርድኣና። ሉ እግዚአብሄር፡ ንስኻ እኻ ኣምላኽናግሞ፡ ሰብ ኪሕይለካ ኣይተፍቀድ።

“እግዚአብሄር ከኣ ንኢተዮጵያውያን [ኩሻውያን] ኣብ ቀድሚ ኣሳን ይሁዳን ሰዓርም። ኢተዮጵያውያን [ኩሻውያን] ሃይሙ። ኣሳን እቲ ምስሉ ዝነበረ ህዝብን ከኣ ክሳብ ግራር ሰጉጉዎም። ኢተዮጵያውያን [ኩሻውያን] ኣብ ቀድሚ እግዚአብሄርን ሰራዊቱን ተሰባበሩዎ፡ ካብኣታተም ብህይወቱ ዚምልጥ ክሳብ ዚሰላኖም ጠፍሉ። ኣመና ብዙሕ ዝኾነ ምርኮ ተረኽበ። ካብ እግዚአብሄር ኣብ ልዕሊም ራዕዲ ስለ ዝወደቐ፡ ኣብ ከባቢ ግራር ዚርከባ ከተማታት ተሳዕራ። ብዙሕ ምርኮ ከኣ ኣብኣታተን እውን ተረኽበ። ኩሉን እተን ከተማታት ተዘምታ። ጥሪት ዝነበራ ደራት ተፈንጢሉ ከኣ እልቢ ዘይበለን ኣባጊዕን ኣግማልን ተዘምታ”።

ጽሑፍ ብ300 ዓ.ቅ.ክ. ዝተደርሰኳ እንተኾነ፡ ንጉስ ኣባ ነጊሱሉ ዝነበረ መዋዕልስ፡- 600 ዓመት ዳርጋ ኣቐዲሙ፡ ማለት ብ913-873 ቅ.ክ. ምዃኑ እዩ። ሓደ ሚልዮን ዚኣኸሉ ኣኸሉማውያን ወይ ሰራዊት ናይዛ ናይ ሎሚ ኢተዮጵያ ኣንጻር እስራኤል ኪዋጋእ ከይዱ ዝተሳሰረ ብታሪኽ ዚፍለጥ ኣሎ ኪብል ዚደፍር ኣሎ፤ እዞም ንእስራኤላውያን ዚጨንቁ ኢተዮጵያውያን ንግብጺ እውን ንነዊሕ ጉይቲ ተሙላ ዝነበሩ ኩሻውያን ጥራሕ እዮም።

ኣብዚ «ዚራሕ እቲ ኢተዮጵያዊ» ዚበሃል ዘሎ ከኣ ካልእ ዘይ ኮነስ፡ ሓደ ዓረባዊ ወይ ሳባዊ መራሒ ምዃኑ ሊቃውንቲ ይእምቱ (ኣ ቢቢያ ገጽ 539፡ ምልክታ 8)። ዚራሕ ምስ ክንድቲ ዕጥቅን ሰራዊትን ንደቡብ ይሁዳኳ ይውረር እምበር፡ ሰፍ ዘይብል ድህለት ደኣ ኣጋጠሞ።

ቅዱሳን ጸሓፍቲ ግን ብሊብያውያንን ብኢተዮጵያውያንን [ኩሻውያን] ወትሩ ግዜ ዓንገረር ምስ በሉ እዮም።

“ምናልባት ኢተዮጵያውያንን [ኩሻውያን] ኢብያውያንን ምስቲ ኣመና ብዙሕ ዝኾነ ሰረገላታትን ፈረሰይናታትን ሓደ ዝዓበየ ሰራዊት የቐመዶኽ ኣይነበሩን፤ እንተኾነ ገን ናብሉ ስለ ዝተጸጋዕነ፡ ኣምላኽ ኣብ ኢድካ ደኣ ዓበካ” (2ይ ዜና መዋ. ምዕ. 16፡8) ይብል ካናኒ።

ኣብ ቅዱስ ጽሑፋት ብቐጸሊ «ሊብያ» ዚበሃል ዘሎ ከኣ፡ ከም ኣበሃህላ ሂሮዶቱስስ፡ ነታ ሽዑ እትፍለጥ ዝነበረት ኣፍሪቃውን ኪኸውን ይኸእል። ግብጺ ንዘይኮነ ዘበለ ዚፍለጥ ክፋል ኣፍሪቃ «ሊብያ» ተባሂሉ ዚጽውዓሉ ዝነበረ መዋዕል ከም ዝነበረ ኣቐዲምና ኣብቲ ናይ ሂሮዶቱስ ጥቕስታት ርእያዮ ዝነበርና እዩ።

ካልእ ኢተዮጵያ ጠቀስ ኣብ ካልኣት ነብያት እውን የልቦን ማለት ኣይኮነን። ዝቐረበ ኣብነታት ይኣክል ኢሊ ስለ ዝገመትኩ ግን ዕሽሽ ኢሊ ሰጊረዮ። ገሊኡ ከኣ ኣብቲ ካልእ ምዕራፋት ተመኣዛዘዩ ኣሎ።

ኢትዮጵያን ኢትዮጵያውያንን

አብ መዛሙር ዳዊት።

አብ መዛሙር እውን ኢትዮጵያን ኢትዮጵያውያንን አለዉ። ናይ መዛሙር ኢትዮጵያን ኢትዮጵያውያንን ግን ብፍላይ አብቲ ሰረት ባህልናን አፈጣጥራናን ዝኾነ ብራናታት ሓበሻስ ካብቲ ናይ ዓለም ቅዱስ ጽሑፋት ብዝተፈልየ ዝተሰርሑን ዝተፈንጥሑን እዮም። ንግ ስነታዊ አደባባይን ቤተ ክህነትን ኢድ ንኢድ ተተሓሒዞም ኪሰርሑ፡ ንመንበሪእም ዚኸውን ትምክሕታዊ ሰማይን ዓለምን ኪፈጥሩ ከለዉ ከአ አብዚ እዩ ነጺሩ ዝርእ።

ዝኾነ ምሉእ ሓሳብ ሓንቲ ቃል’ኳ ትኹን ምስ እትዘናበል ወይ ምስ እትቐየር፡ እቲ ዝነበረ ሓሳብ ትርጉሙ ይጉድል ጥራይ ዘይኮነስ፡ ብምሉኡ እውን ይቐየር። ኢድ ተጠቀምቲ አትዩዎ ትርጉሙ ዝቐየረ ከአ አብ ግእዛዊ ብራናታት ብዙሕ እዩ። አብ ቅዱሳት ጽሑፋት ዘለዎ ኢትዮጵያታትን ኢትዮጵያውያንን “ደቀ ሓበሻ እዮም፡ አቦታተና እዮም፡ ስለዚ ኢትዮጵያ ነገርና መወዳድርቲ ምሩጽ ህዝቢ እስራኤል እያ ጥራይ ዘይኮነስ ኢትዮጵያውያን ብሓምላኽ ዝተመርጹ ሓይስቲ ላዕሩኽቲ ሓምላኽ፡ ምስ ፈጣሪ ፍሉይ ዝኾነ ምትእስሳርን ምስጢርን ዘለዎም፡ ነብያት ዝተነበየሉም፡ ብዳዊት ዝተዘመረሉም፡ ነገስታቶም አብ ከብዲ ወለዶም ከለዉ ዝተባረኹ....” ወዘተ... ዚብል ስምዒታት ናብ ህዝቢ ምስራጽ ከይአክል ከአ፡ ምስዚ አተሓሳስባታት እዚ ከም ዚሰማማዕ ምእንቲ ኪኾነልካ፡ አብ መዛሙር ዘዩድልዩካ ቃል ደርቢኻ ዘዘድልዩካ ምውታፍ ይረእ።

ናይዚ ገበን’ዚ ገለ አብነታት እዚ ዚስዕብ ውሕድ ዝበለ እንሆ። እዚ ጥራይ ግን አይኮነን።

ብመዝሙር 68 (67)፡ 32 እስኪ ንጀምር፡— “ከብ ገብጺ ዘንጸባርቐ ማዕ ድን ከምጽኡ እዮም። ኢትዮጵያ [ኩሽ] ላእዳዎ ናብ ሓምላኽ ከተዝርገሐ እያ” ይብል አብቲ መበቆላዊ ጽሑፋት። አብ ብራናታት ግእዝ ግን ነቲ “ከንጸባርቐ ማዕድን” “ተናብልት፡ አማለድቲ ወይ ለመንቲ” ይብሉ።

እቲ ዚህቦ ትርጉም፡- ከም ግዙአት መጠን ካብ ናብጺ ገጸበረኽት ዘቐርቡ «ንኢትዮጵያ ኪመጽኡ እዮም» ዚብል ወይ ከምኡ ዝበለ እዩ እሞ፡ ሃጸይ እገለ ወይ ንጉስ እገለ ንግብጺ የገብራ ኔሩ ናብ ዚብል ሃተውተው ብሰላም የእትወካ፡ «ይምጽኡ ተናብልት እምግብጽ»።

አጸቢቹ ከም ዚዝከረኒ፡ ነዚ ጥቕስዚ ማሕበር አንድነት አበር በዓታት ግሩም ጌራ ሰርሓትሉ። «ኢትዮጵያ ታብጽሕ እደዊሃ ኅበ እግ ዚኣብሐር»። ዚብል፡ አእዳዋ ንሰማይ አቢሉ ብዝተመጠጠ ስእሊ እትምህለል ሰበይቲ ተደጊፋ ከአ፡ አብ ኩሉ ካርድታትን ጽሑፋትን ማሕበር አንድነት ነበረ። አብ ልዕሊ ግርህነት ህዝቢ ዓቢ ሽሕማን!

እምበር «ላዕላይሞር ምስ ታሕታይ ሞር መን ጸንበር።» ከም ዚበሃል፡ ኢትዮጵያ ናይ አምሓራ ምስ ኢትዮጵያ ናይ ቅዱስ ጽሑፋት እስኪ መን አራኽባ!

መዝሙር 72 (71)፡9 «ይገንዩ ቀድሚሁ ኣራዊት ገዳም» ኪብሉ ዝነበሮ እዩ «ይገንዩ ቀድሚሁ ኢትዮጵያ፡ ወጸላእቱሂ ሐመደ ይቀምሁ። ኢትዮጵያ ኣብ ቀድመሉ ይደኑ፡ ጸላእቱ ከኣ ሓመድ ይልሕሱ» ተባሂሉ ዘሎ።

እዚ ጥቕስዚ ሓደ ካብቲ ዝዓበየ መቓልሕ ትንሰእ ፋሲካ እዩ። «ይገንዩ ቀድሚሁ ኢትዮጵያ ወጸላእቱሂ ሐመደ ይቀምሑ!» አብ ምባል ከንደይ ሳምቡእ ዘይተነፍሐ፡ ከንደይ ጎሮሮ ዘይገዓረ። ንኽብሪ ፈጣሪ፡ ንሕያውነት ፈጣሪ፡ ፈጣሪ አብ ልዕሊ ፍጡራቱ ንዘለዎ መወዳእታ ዘይብሉ ሓልዮት አብ ምውዳስን ምምስጋንን ንዝተቓነየ ዓናቕርን ዝተሰንጠቐ ሰናቡእን ምእንቲ ምንእእስ ዘይኮነስ፡ ምስ ክብሪ አምላኽ አብ ዘይራኽብ ፍልስፍናታት ምጥፋኡ እዩ ዘሕዝነካ። እምበር ናይ ዝኾነት ኢትዮጵያ ህዝብስ ብ«አራዊት ገዳም» አይምሰልን። ዝኾነ ህዝቢ ዝኾነ ጥቕሚ ይርከበላ አይርከበላ፡- «እቲ አራዊት ገዳም» ዚበሃል ዘሉ ንኣይ እዩ፡ እነ እየ አራዊት ገዳም ኪብል ዚርከብ የልቦን። ብጉሕለት ከይተረደእ ከምኡ ክትብሉ ግና ይክኣል እዩ። ከምቲ ህዝብታት ሓበሻ ረኺቡዎ ዘሎ።

ብመሰረቱን መዝሙር 72 (71)፡-

“ሓደ ሓዲስ ንጉስ ናብ ዙፋን ኣብ ዝደየበሉ ዝተገበረ... ጸሎት፡ ተንቢት፡ ምርቓ ዝሓዘ፡ ብቐዲ ኣደባባይ ዝተጸሕፈ፡- ብጸሎት ጀመሩ ናይቲ ንገስነት፡ ዕድመ፡ ስፍሓት፡ ኣድማሳውነት፡ ብፍላይ ፍቓድታት 9-11 ከኣ፡ እቲ ንጉስ ኣብ ልዕሊ ድኻታት ዘለዎ ሓልዮት፡ ቀጺሉ ብዛዕባ ድንፈዕ ናይቲ ግርማ ዝመልኦ

መንገስቲ ዘመጉስ” (ላ ቢቢያ ገጽ 852 ምልክታ 72) ደኣ ነበረ እምበር፡ ናብ ኢትዮጵያታት ዘቐርቦ ነገር አይነበርን።

መዝሙር 74 በቲ ቅኑዕ አተራንጉማኡ፡-

“ንስኻ ንባሕሪ ብሓይልኻ መቐልካዶ፡ ንገባብል ማይ ከኣ ርአሶም ሰበር ካዮም።

“ንገበል ኣራእሉ ቀጥቀጥካ፡ ንኣራዊት ባሕሪ ከኣ ኪበልፀዎ ሃብካዮም” (መዝ. 74 (73) 13-14) እዩ ዚብል።

አብ ናይ እስራኤላውያን ቅዱሳት ጸሓፍቲ አተኣማምና፡ ኩሉ ናይ ሽዑ ህዝብታት፡ ድራጎን ዛተባህሉ ኣብ ጽውጽዋይ ጥራይ ዚርከቡ፡ ብዙሕ ዘራእሶም ዝገፍቲ ገባብል ወይ ግናያት ንዓለም ዚቈጸጸሩዎ ከም ዝነበሩ እሞ፡ አምላኽ ከኣ ንኣታቶም ስዒሩ ንዓለም ከም ዝወደባ ጌርካ ይውሰድ (ላ ቢቢያ ገጽ 835) ነበረ።

ጸሓፍቲ እስራኤላውያን ከኣ፡ ሓድ ሓደ ግዜ፡ ነቶም ታሪኻውያን ጸላእቶም ዝኾኑ ንግስነታት፡ ብገባብል ወይ ብኻልእት ዘጸይፉን ዘስካሕክሑን ኣራዊት ወይ ግናያት እናመሰሉ፡ ንአምላኽ ነዞም ግናያት ኣዚኣቶም ከምዝጨፋለቐ ጌርም ምዝራብ ይፈትዉ ነበሩ። ንኣብነት ንግብጺ ሓድ ሓደ ግዜ “ኣብ ገምገም ማያተ ናይ ዚርከብ ስቲ ኣራዊት”፡ ሓድ ሓደ ግዜ ከኣ፡- «ረዓብ» ብዚብል ግናይ ይጽውዑዎ ነበሩ።

ሓድ ሓደ ግዜ እዞም ክሳዕ ሾብዓተ ዚበጽሕ ኣራእስ ዘለዎም፡ አብ ጽውጽዋይ ጥራይ ዚርከቡ ገባብል «ሊዋታን» ተባሂሎም እውን ይጽውዑ።

አብ ግእዝ ግን እዚ ኩሉ የልቦን። ናይ ትምክሕትን ናይ ፖለቲካን መሳርሒ ስለዝኾነ፡- “ወለንተ ቀጥቀጥካ አርእስቲሁ ለክይሲ። ወወህ ብኩሙ ሲሳዮሙ ለሕዝበ ኢትዮጵያ”። ወይ ከኣ፡-

“ወቀጥቀጥካ አርእስቲሁ ለክይሲ ወወህብኩሙ ሲሳዮሙ ለሕዝበ ኢትዮጵያ” ደኣ ይብል። ምስ ጽውጽዋይ ንጉስ ኣርወ ምትእስሳር ምእንቲ ኪጥዕም ዝተገብረ ጥቕረት እዩ። ብዛዕባ ጽውጽዋይ ንጉስ ኣርወ ቀዳማይ ሓበሻዊ ስርወ-ንግስነት፡ ኣብ ቦታኡ ክንርእዮ ኢና።

(መዝሙር 87 (86)፡ 3-4)።

“ኦ ከተማ ኣምላኽ ብዛዕባኺ ኣደነቕቲ ነገራት ይውረዩ ኣለዉ። ምስተም

ዚፈልጡኒ ንረዓብን ባቢሎንን ከጽሕፍ እዮ። ፍልስጢኤምን [ኢሉፊሊ ወይ ኢሉፍ ፖሊ ማለትዩ ብገረኽ] ጢርስን ከላ ብሓባር ምስ ኢትዮጵያ እንህዋለድ” ይብል።

ጸሓፊ እስራኤላዊ እዩ። ከተማ አምላኽ እትበሃል ዘላ ከላ፡ ካልእ ዘይኮነስ «ጽዮን» እታ ከተማኡ እያ። ምስተን ዚጥቀሳ ከም ዓማ ዊል እውን ዚውሰዳ ዘለዋ መጥፃውቲ ንግስነታት ከላ ኢትዮጵያውን ኣላ። ብርግጽ እታ ካብ ዶብ ግብጺ ከላብ መርወ እትርከብ ዝነበረት ንግብጺ እውን ከይተረፈ ዝዚኣ ዝነበረት ኢትዮጵያ እያ። ረዓብ ሓደ ከም ናይ ግብጺ መመሰሊ ኩይኑ ዘገልግል ዘሎ ጽውጽዋዊ ኣርወ ወይ ገበል እዩ (ላ ቢቢያ ገጽ 869 ምልክታ ቍ 4)።

ብመሰረቱ፡- ግብጺ (ረዓብ)፡ ባቢሎን፡ ፍልስጢኤም ወይ ኢሉፊሊ ታሪኻውያን ጸላእቲ እስራኤል እዮን። እታ ናይ ሽዑ ኢትዮጵያ (ጉረበት ግብጺ) እውን ከም ጸላኢት እስራኤል ምዃና እያ ምስእን እትጽብጽብ ዘላ እምበር፡ ንሓንቲ ቅድስቲ ናይ ዓድ ሓበሻ ኢትዮጵያ ምእንቲ ምምንስ ኣይኮነን።

ሓንቲ ብሰማይ ዝወረደት ቅድስቲ፡ ምናልባት እውን ናይ አም ሓራ ኢትዮጵያ፡ ካብ ጥንቲ ከም ዝነበረትን ከም ዘላን ናብ ደገምቱን ሰማዕቲን ምእንቲ ምስራጽ ኣብ ዝተገብረ ግእዛዊ ቅዳሓት ግን፡ ርኡይ ዝኾነ ስነ-ሓሳባዊ ምዝንባዕ ንሓቂ ኣለዎ። መዝሙር 87፡ 3-4 ከምዚ ይብል፡-

“ኸር ነገሩ በእንቲኣኪ ሀገረ እግዚአብሔር። እዚክርን ለረአብ ወለባቢ ሉን እለ የለምራ፤ ወናሁ ኢሉፍሊ ወጢርስ ወሐዝበ ኢትዮጵያ”። ንሰ ማዕን ንመንበብን እዚ ዚህቦ ትርጉምን ስምዒትን ሰማይን ምድርን እዩ። እምባቆም ምዕ. 3፡7 ንኣብነት፡-

“ኣዕጸዓተ ኢትዮጵያ ይደነገጽ፡ ኣዕጸዓቲሆሙ ለብሂረ ምድያም” ይብል። «ኣጸድ» ኣብዚ ከም ድኳን ወይ መዓስከር እዩ ዚውሰድ ዘሎ። “መዓስከራት ኢትዮጵያ ኪርዕድ እዩ፡ መዓስከርም ንዛገር ምድያም” ኢልካ ኪት ርጐም ይከኣል። ኣብዚ እውን «ኢትዮጵያ» እትብል ተመዝማዚት ቃል ስለ ዘላ ናይ እከይ ኢድ ከይተንከፋ ኣይሓለፈን። ኣብዚ ወያ «ኩሽ» እትብል ኢትዮጵያ ከይተባህለት ተሪፋ ዝነበረት ቃል «ኢትዮጵያ» ተባሂላ ኣላ። ምኽንያቱ ኣብቲ ኢድ ጸሓፍቲ ብራናታት ዘይኣተዎ ናይ ካልእ ቋንቋታት ቅዳሓት «ደኻኩን ኩሻውያን ወይ ኩላን ብስንባደ ኪና

ወጽ ቀራብቲ ዓፄ ምድያን ከላ ከንቀጥቀጥ ርእየዮ” እዩ ዚብል።

ኩላን ይኹን ምድያን ኣብ ከባቢ ሓውሲ ደሴት ሲናይ ዝነበሩ ነገዳት ምዃናም ብኹሉ ቅቡል ነገር እዩ። መጽሓፍ እምባቆም ናይ 605 ወይ 597 ዓመት ቅ.ክ. እዩ።

ሀንደኬ ንግስቲ ሓበሻ፤

ግብረ ሃዋርያት ምዕ. 8:27-28፡ ነቀማምጣ ጥንታዊት ኢትዮጵያ ጽቡቅ ጌሩ ዝነጽር ናይ መወዳእታ ቅዱስ ጥቕሲ እዩ። ንሀንደኬ ኣበይን ናይ መንን ንግስቲ ከም ዝነበረት ዚጠራጠር ከኣ በዚ ሎሚ ኣይህሉን። ኣብዚ ንኣንፍና ከንርእዮ ንኸእል ካልእ ሓበረታ እውን፡ ክርስትና ቅድሚ ኣበኸሱም ኣብ ግብጽን ኣብ ኑባን ኣትዩ ከም ዝነበረ እዩ። እታ ናይ ጽውጽዋይ ዘይኮነትስ እታ ናይ ሓቂ ኢትዮጵያ ብሓቂ ኣበይ ከም ዝነበረት ዚምስክር ቅዱስ ሰነድ እዚ ንመልከት፡-

“መልኣኸ እግዚኣብሔር ንፍሊጶስ ከምዚ በሉ፡- ተንስእ ኣሞ፡ በታ ካብ ኢየሩሳሌም ንጋዛ እተወርድ መገዲ ደቡብ ኣቢልካ ኪድ፡ ባዲማ ዘላ ኣደ በሉ። ፍሊጶስ ተንሲኡ ከደ። እንሀ ሓደ ስሉብ ኢትዮጵያዊ፡ ኣብ ኣደባባይ ሀንደኬ ናይ ኢትዮጵያዊያን ንግስቲ ክብ ዝበለ መዓርግ ዘለዎ መኩንን፡ ናይ ኩሉ ገም ጃኣ ኣዛዚ፡ ንኢየሩሳሌም ምእንቲ ኪሰገድ መጺኡ ነበረ። እናተመልሰ ከሉ ከኣ ኣብ ሰረገላኡ ኩይት ተንቢት ኢሳይስ ዮንብብ ነበረ። መንፈስ ከኣ ንፍሊጶስ ሓሊፍካ ናብቲ ሰረገላ ቀረብ በሉ። ፍሊጶስ ናብታ ሰረገላ ምስ ቀረበ፡ ነዚ ተን ብቦ ዘሉኸስ ተስተውዕሉዶ ኣሉኸ፡ በሉ። ሓደግ ከይመሃረኒሞ ከመይ ኢሉ ኪሸነዘይ፡ ኢሉ መለሸ እቲ ስሉብ። ንፍሊጶስ ናብታ ሰረገላ ደይቡ ምስኡ ኪቐ መጥ ከኣ ለመና....” ወዘተ....”

ኣብዚ ኣውራ ኪበርህ ዚግብእ ነገር፡ ‘ሀንደኬ’ ዚብል ቃል፡ ናይ ሓባር ስም እምበር፡ ስሙ-ተጽውዖ ከምዘይኩነ፡ ስልጣን መሮወ ከኣ፡ ደቀንስትዮ እውን ናይ ምንጋስ ዝውታረ ከምዝነበሮ እዩ። ዝሸነዘ፡ ስሙ-ተጽውዖ ይንበረን ንግስትታት መሮወ ሓደ ናይ ሓባር ዝኾነ ናይ ንግስነትን ስም ነበረን፡ «ሀንደኬ»።

ኣብ ንግስነት መሮወ ብዙሓት ሀንደኬታት ተተኸኸኡ። 29 ዓመት ቅ.ል.ክ. ዝነበረት ሀንደኬ ንኣብነት፡- ሓንቲ ዓይኒ ጥራይ ዝነበረታ፡ ተባዕታዊ ጠባይ ማለት ወደ-ወደ ዝኾነት ብርትዕቲ ንለንስ ተይቲ ያኢ ነበረት። ምሁራት ከም ዚሰማምዑሉ ከኣ ‘ኢተግ’ ዚብል ናይ ደቀንስትዮ ነገስታት ሓበሻ ልዑል መጽውዒ ካብ ‘ሀንደኬ’ ዝመንጨዎ ምዃኑ እዩ። ከም ጋማ፡ ከምኡ’ውን ውቃጦ መስቀል ደቀን

ስትዮና መበቂሉ ካብ መሮወ ምዃኑ ካብ ተፈልጦ ከኣ እዚ ኣይገርምን።

“ኣብ መፈለምታ ክልተ ሰለስተ ዘበናት ነጻነቱ ህዝብታት ኩሽ [ኢትዮጵያ] ይኹን ግብፂ፡ ካውካዝያዊ ነበረ። ማእከሉ ከኣ ንግዳዊ ጉዳናት ደቡብ ኣብ ዚመሳቐለሉ፡ ነቓጽ ኣብ ዝኾነ ኣብ ዘባ መንጫዕጫዕታ ኒል ይርከብ ነበረ። ኣብ ከባቢ 6ይ ዘበን ቀክ፡ ግን ኩሽ፡ ቀድሞ ንዶባቱ ኣግዛዘ። ጸኒሑ ንደቡብ ኣቢሉ ንክንዮው ምድረበዳን መንጫዕጫዕታን ማለት ኣብ ወሳኝን ሰሜናይ ተሮፒካዊ ክራማት ኣብ ዚርከብ ዘባ ማእከሉ ነበረ። እዚ ሓድሽ ዝኾነ ናይ ኩሽ ዶባት ከኣ፡ ካብ ካርቱም ቁሩብ ንደቡብ ኣቢሉ ነበረ። ሓዳስ ርእሰ ከተማ ኩሽ ከኣ፡ ኣጥባራ ካብ ዚከባወሉ ቁሩብ ክብ ኢላ ዝነበረት ‘መሮወ’ ኮነት። እዚ ምድርታት እዚ ብምሉእ ምድረ ጸለምቲ ነበረ’ሞ፡ ኩሻዊ ስርወ-ንግስነት ኣብ ልዕልዞም ጸለምቲ ዝባብለሉዎም ካውካዝያውያንን ጸለምታን ሐውስዎስ ህዝብታት ጉይተቱ” (ሮላንድ ኦሊቨር — ጆን ድ. ፈጅ፡ 1975፡ 41)።

ኣቐዲሙ ዝተጠቐሰ ሄሮዶቱስ እውን ንመሮወ ናይቲ ዝነበረ ኢትዮጵያ [ኩሽ] ማእከል ኩይና ይረኽባ።

ኣብ ቅዱስ ጽሑፋት ካብ ዚንገረሎም ኢትዮጵያውያን እምበኣር እዚኣቶም እውን እዮም። ሓሓሊፍና ከም ዝረእናዮ ከኣ፡ እዞም ኢትዮጵያውያን [ኩሻውያን] እዚኣቶም፡—

- ኣብ ዶብ ግብጺ ወይ ኣብ ግብጺ
- ኣብ ናፓታ ወይ ናባተያ
- ኣብ ተባ

ወዘተ... ዚበሃል ሓዱሎም ዝነበሩ’ሞ፡ ወትሩ ንደቡብ ኣቢሎም እናደፍኡን እናተደፍኡን ዝመጽኡ ምዃናም እዮም።

መሮወ ዝተጣየሰትሉ መዋዕል ምናልባት ብ573-553 ዓመት ቅክ፡ ኣቢሉ እዩ። ብ440-351 ቅክ፡ ኣቢላ ከኣ ርእሰ ከተማ ኮነት። ኣብቲ መዋዕል’ቲ ኣኸሱም ኔራዶ ኣይነበረትን፤ ግምታት እንተዘይኮይኑ ብሰነድ ዚፍለጥ የልቦን።

ኢትዮጵያዊት መሮወ፡ ኣብ 1ይ ዘበን ድልኩ (ግብ. ሃዋ. 8፡27-28) ክትጥቀስ እንረኽባ ግን ሓበሻዊት ኣኸሱምና ፍልጥቲ ኣብ ዝነበረትሉ እዩ። ናይ ጥንቲ ሓበሻ ንበይኑ፡ ናይ ጥንቲ ኢትዮጵያ ንበይኑ ዝኾነ መንነት እዩ እምበኣር። ኣብ መወዳእታ ከኣ፡—

“ኣብ 2ይ፡ 3ይ ዘበን ድክ፡ ሓይሊ ኣኸሱም እናባበየ ይኸይድ። ኣብ መንፈቕ 4ይ ዘበን ነገስታት ኣኸሱም ክርስተናይቲ ይቐበሉ። ኣብቲ ዘበንቲ ኣቢሉ፡ ሰራዊት ኣኸሱም እቲ ናይ መወዳእታን ወሳንን ዝኾነ ወራር ኣብ ልዕሊ ኩሽ [ኢትዮጵያ] ፈጸመ። ንክተማ መሮወ ኣባሪዮ ከኣ ንንግስነት ኩሽ ንወትሩ ኣዕነው” (ሮላንድ ኦሊቨር — ጆን ድ. ፈጅ፡ 1975፡ 43)።

ካብዚ ግዝያት’ዚ ንድሓር (ምናልባት ኪኸውን ዚኽእል) ነገስታት ኣኸሱም ናብቲ ‘ንጉሰ ረይዳን ንጉሰ ባባ’ ወዘተ... ዚብል ጥንታዊ ናይ ጃህራን መነየትን ሹመቶም ‘ንጉሰ ኢትዮጵያ’ ኪብሉ ብምውሳኽ ኪጽሕፉ ጀሚሮም እንተኹይናም ኪገርም ኣይኽእልን። ኢትዮጵያ ከም ዝተቐብረት ስለ ዚፈልጡ።

ንግስነት ኢትዮጵያ ኣብ ሱዳን ግን ምስ መሮወ ንወትሩ ኣይተሰወረን። ሓበሻዊት ኣኸሱም ገና ብህየታ ከላ ብ5ይ ዘበን ድክ፡ ማለት ሚእቲ ዓመት ኣቢሉ ድሕሪ ዕንወት መሮወ፡ ‘ሲሊኮስ’ ዝተባህለ ንጉስ ኣብ ኖባ ነገሰ እሞ፡ ናባተያ ኣብ ዝተባህለት ኣብ ታሕተዎይ ኖባ ‘ናይ ኩሉም ኢትዮጵያውያን ንጉስ’ ምዃኑ ኣወጀ።